

64139

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

AVRUPA PARA SİSTEMİ ve TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ŞİMAL YAKUT

T 64139

Danışman
Prof.Dr. Asım YÜCEL

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Balıkesir - Mayıs 1997

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüİktisat..... Anabilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans Tezi, jürimiz tarafından incelenerek, aday .. / .. / 1997 tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda, sunulan tezin başarılı... olduğuna oy ...birliği..... ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Asım Yücel

Üye

Prof. Dr. İlker Parvanlı

Üye

Doc. Dr. Bedriye Tunçsiper

Bedriye Tunçsiper

ÖZET

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile 1963'de ortak üye olarak ilişkisi, 1996 yılı başından itibaren Avrupa Gümrük Birliği'ne katılma şeklinde sonuçlanmıştır. Türkiye bugün tam üyelik statüsünü kazanamamış olsa dahi, nihai amaç budur ve kendi siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını, politikalarını ve kurumlarını tam üye olacakmışçasına şekillendirmektedir.

Bu çalışmamızda, Avrupa Birliği'nin kuruluş ve amaçları, gelişim süreci ve Türkiye'nin bu toplulukla olan ilişkisi ana hatlarıyla özetlendikten sonra, bugün Avrupa Birliği'nin "Parasal Birliği" oluşturma çabaları, parasal birliğin koşulları ve karşılaşılan sıkıntılar incelenmiş ve Türkiye'nin önümüzdeki 10-15 yıl içerisinde Birliğin tam üyesi olabileceği varsayımı ile Avrupa Para Birliği gelişmeleri karşısında durumu değerlendirilmiştir.

Tam üye olarak Avrupa Birliği'ne katılması halinde Türkiye, Avrupa Para Birliği oluşumu karşısında mevcut iki alternatiften birini seçecektir. Bu alternatiflerden biri Avrupa Para Birliği'ne katılmamak ancak gelişmeleri dışarıdan takip etmektir. Diğer alternatif ise tam üyelikle birlikte Avrupa Para Birliği'ne de katılmaktır. Bu ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği Antlaşması'nda öngörülen Ekonomik Parasal Birliğin makroekonomik yaklaşım kriterlerini yerine getirmesini veya bu kriterlerini bütünüyle yerine getiremeye bile, en azından AB ortalama değerlerine yaklaşmasını gerektirmektedir.

ABSTRACT

The relationship of Turkey with the European Union started in 1963, as associate member, with the Ankara Agreement, and presently resulted in a Customs Union agreement which became effective at the beginning of 1996. Although Turkey has not yet been accepted as a full member of EU, it has already started to reorganise its political, social, cultural and economic structure with a confidence that its full membership is unavoidable and not too far away.

In this study after a brief theoretical and conceptual framework, first, foundation and aims of the European Union, its evolution and the relationship of Turkey with the Union were outlined. Then the efforts of the EU to establish "Monetary Union", the conditions of the achievement of the Monetary Union and the Current problems faced were studied. Finally, assuming that Turkey's full membership to the European Union will reasonably be realized in a 10-15 year period, the prospective of Turkey as regard to the European Monetary Union was evaluated.

In case of Turkey joins the EU as a full member, it will have two alternatives to choose as regard European Monetary Union. One alternative is not to join the European Monetary Union at all. The other alternative is to join the Monetary Union assuming the responsibility of fulfilling the required macroeconomic criteria, or at least approaching to the average values of the Union.

ÖNSÖZ

Avrupa Para Sistemi ve Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda bu sisteme uyumu konusunda hazırladığım çalışmanın konu ile ilgili tüm kişi ve kuruluşlara yararlı olmasını dilerim.

Çalışmalarımda beni yönlendiren, aynı zamanda tez danışmanlığını yapan değerli hocam, Sayın Prof. Dr. Asım YÜCEL'e ve yardımcı olan diğer değerli hocalarıma teşekkür ederim.

Balıkesir - Mayıs 1997

şimal YAKUT
Araştırma Görevlisi

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ

GİRİŞ

I.BÖLÜM

1. PARA BİRLİKLERİNİN TANIMI ve EKONOMİK ANALİZİ 3

1. 1. Para Birliği Tanımı ve Gerçekleşme Aşamaları 3

1. 1. 1. Sözde Döviz Kuru Birliği 5

1. 1. 2. Kredi Mekanizması ve Borç Tasfiye Sistemi 6

1. 1. 3. Konvertibilite 6

1. 1. 4. Ekonomi Politikalarının Eşgüdümü 7

1. 1. 5. Ortak Merkez Bankası, Ortak Rezerv Fonu ve Para
Yaratma Yetkisinin Merkezileştirilmesi 7

1. 1. 6. Ortak Para Birimi 8

1. 2. Optimum Para Bölgeleri Kuramı 9

1. 2. 1. Optimum Para Bölgesi-Geleneksel Yaklaşım 10

1. 2. 2. Optimum Para Bölgesi-Alternatif Yaklaşım 13

1. 2. 2. 1. Para Birliğine Katılmanın Faydaları 13

1. 2. 2. 2. Para Birliğine Katılmanın Maliyeti 15

I

II. BÖLÜM

2. AVRUPA TOPLULUĞU ve AVRUPA PARA SİSTEMİ	17
2. 1. Avrupa Topluluğu ve Kurucu Antlaşmaları	17
2. 2. Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi (Avrupa Para Birliği Hedefi)	20
2. 3. Avrupa Para Sistemi ve Kuruluşu	22
2. 3. 1. Roma Antlaşması'ndan Avrupa Komisyonu'nun Aralık 1968 Tarihli Momerandumuna (1957-1968)	22
2. 3. 2. 1969 La Hey Zirvesi ve Werner Raporu'ndan Kopenhag Zirvesi'ne	24
2. 4. Avrupa Para Sisteminin İşleyişi	27
2. 4. 1. Avrupa Para Birimi (ECU) (EURO)	27
2. 4. 2. ECU Rezervlerinin Oluşumu	28
2. 4. 3. ECU Merkezi Değeri Esas Alınarak İkili Kur Hesaplaması	29
2. 4. 4. Kur Sistemi ve Müdahale Mekanizmaları	31
2. 4. 5. Kredi Mekanizmaları	32
2. 4. 5. 1. Çok Kısa Vadeli Kredi	32
2. 4. 5. 2. Kısa Vadeli Parasal Destek	33
2. 4. 5. 3. Orta Vadeli Mali Yardım Kolaylığı	33
2. 5. Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik Parasal Birliği Gerçekleştirmede İzlenecek Olan Safhalar	33

II

III. BÖLÜM

3. AVRUPA PARA BİRLİĞİ ve TÜRKİYE'NİN POTANSİYEL ÜYELİĞİ	38
3. 1. Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri ve Tam Üyelik Sorunu	38
3. 1. 1. Hazırlık Dönemi	39
3. 1. 2. Geçiş Dönemi	39
3. 1. 3. Tam Üyelik (Son Dönem)	40
3. 2. Türk Lirası'nın Konvertibilitesi ve Bazı Ekonomik Göstergeler	41
3. 3. AT'na Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Maastricht Antlaşması'nda Öngörülen Bütünleşme Kriterleri Karşısında Durumu	44
3. 3. 1. Enflasyon Kriteri	
3. 3. 1. 1. AB Ülkelerinin 1990-1996 Dönemi Performansları	45
3. 3. 1. 2. Enflasyon Kriteri ve Türkiye	46
3. 3. 2. Bütçe Açığı Kriteri	47
3. 3. 2. 1. AB Ülkelerinin 1990-1996 Dönemi Performansları	47
3. 3. 2. 2. Türkiye 1990-1996 Dönemi Kamu Açıkları	49
3. 3. 3. Devlet Borçları Kriteri	50
3. 3. 3. 1. AB Ülkelerinin 190-1996 Dönemi Peformansları	50
3. 3. 3. 2. Türkiye 1990-1996 Dönemi Devlet Borçları	50

III

3. 3. 4. Faiz Oranı Kriteri	52
3. 3. 4. 1. AB Ülkelerinin 1990-1996 Dönemi Performansları	52
3. 3. 4. 2. Türkiye 1990-1996 Dönemi Faiz Oranları	54
3. 3. 5. Döviz Kuru İstikrarı Kriteri	55
3. 3. 5. 1. AB Ülkelerinin 1990-1995 Dönemi Performansları	55
3. 3. 5. 2. Türkiye 1990-1995 Dönemi Döviz Kurları	55
SONUÇ	58
KAYNAKLAR	62

IV
TABLÖLÖR

Tablo No	Sayfa
2. 1. ECU Sepetinde Yeralan Paralar ve Bunların Miktarları	28
2. 2. ECU Pariteleri, İkili Pariteler ve Dalgalanma Marjları (6 Mart 1995 tarihinden itibaren)	30
2. 3. 1995 Rakamlarıyla AB'ne Üye Ülkelerin Maastricht Kriterlerine Uyum Durumları	37
3. 1. 1986-1995 Yılları Arasında İthalat ve İhracatta Kaydedilen Gelişmeler ve Dış Ticaret Dengesi (Miyon ABD Doları)	43
3. 2. Ülke Gruplarının İthalat ve İhracatımızdaki Payı	44
3. 3. Üye Ülkelerin Enflasyon Alanındaki Performansları	46
3. 4. Türkiye'nin Enflasyon Alanındaki Performansı	47
3. 5. Maastricht Antlaşması'ndaki Makroekonomik Yaklaşım Kriterleri ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri	48
3. 6. Üye Ülkelerin Kamu Açıkları Alanındaki Performansları	48
3. 7. Türkiye'nin Kamu Açıkları Alanındaki Performansı	50
3. 8. Üye Ülkelerin Devlet Borçları Alanındaki Performansları	51
3. 9. Türkiye'nin Kamu Borcu Alanındaki Performansı	52
3. 10. Üye Devletlerin Faiz Oranları Alanındaki Performansları	53
3. 11. Türkiye'nin Faiz Oranları Alanındaki Performansı	54
3. 12. Üye Ülkelerin Döviz Kuru İstikrarı Alanındaki Performansları	56
3. 13. Türkiye'nin Döviz Kuru İstikrarı Alanındaki Performansı	57

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
APS	Avrupa Para Sistemi
AT	Avrupa Topluluğu
DKM	Döviz Kuru Mekanizması
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
ECU	Avrupa Para Birimi
EFTA	Avrupa Sebest Ticaret Bölgesi
EMF	European Monetary Fund
EPB	Ekonomik Parasal Birlik
ERM	Döviz Kuru Mekanizması
EURO	Avrupa Para Birimi (Yeni)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund
MA	Maastricht Antlaşması
MB	Merkez Bankası
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OEEC	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
OPB	Optimum Para Bölgeleri
SDKB	Sözde Döviz Kuru Birliği
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Türkiye, en azından Tanzimattan bu yana kaderini Avrupalı gibi olmakta görmektedir. Türk insanı biçimde olduğu kadar özde de çağdaş Avrupalı gibi yaşamayı yeğlemektedir. Çağdaş bilim ve teknolojiyi yakalamak, özümsemek, uygulamak ve bunun için gerekli kafa yapısına sahip olmak Türk insanının hem kaderi hem de vazgeçemeyeceği bir idealidir. Girişimcilik ruhu kalkınmanın bir ürünü olduğu kadar kalkınmanın en dinamik ve vazgeçilmez bir unsurudur da. Bugün batı uygarlığı kapitalist ekonomik sisteme ve kapitalist ekonomik sistem de özel teşebbüse veya özel girişimciliğe dayalıdır. Batının teknoloji ve bilim alanındaki yaratıcılığı ve yıkılan sosyalist sistem karşısındaki üstünlüğü girişimcilik ruhundan kaynaklanmaktadır. İnsanın girişimci kafa yapısı, içinde yaşadığı toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerinden ve kurumlarından ayrı düşünülemez ve batı insanının düşünce yapısının ve girişimcilik ruhunu belirleyen de batı uygarlığıdır. Atatürk bu gerçeği gayet iyi gördüğü için Türk insanının gelişmesini, modernleşmesini batı uygarlığına yönelmede görmüş ve insan aklı ile pozitif bilimi temel alan batı uygarlığının bütün yönleriyle yaşanmasını öngörmüştür. Batı uygarlığının temsilcileri başta Amerika olmak üzere Avrupa'nın gelişmiş ülkeleridir. Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri, bugün diğer bir kısım Avrupalı ülkeleri de yanlarına alarak yeni bir gelişme süreci içine girmişlerdir. Siyasal birlik aşamasına da varabilecek bu yeni süreç ekonomik ve parasal birliktir. Avrupa'daki bu gelişim ve değişim karşısında Türkiye'nin kayıtsız ve ilgisiz kalması elbette düşünülemezdi. Nitekim 1957 yılında, Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğuna 1959 yılında başvuran Türkiye, 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile ortak üye olarak katılmıştır. Amaç, Topluluğa tam üye olarak katılmak olmakla beraber Türkiye bugün için, 1996 yılı başı itibarıyla, ancak Gümrük Birliği'ne dahil olmuş durumdadır.

Bununla beraber Türkiye Avrupa Topluluğu'na tam üye olma yolunda ısrarlı ve inatçı bir tutum izlemektedir. Esasen tarihi gelişim süreci de bunu kaçınılmaz kılmaktadır. Sosyal, kültürel ve hatta dini inançların farklılığını ileri sürerek Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na veya Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılması bir süre askıya alınmış olabilir. Ancak, ekonominin genel kanunları ve Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu ekonomik gelişme süreci ve coğrafi konumu muhtemelen önümüzdeki on yıl içerisinde Türkiye'nin tam üyeliğini adeta zorunlu hale getirmektedir.

Biz bu çalışmamızı, Türkiye'nin niçin Avrupa Topluluğu'na tam üye olarak katılması gerektiği ve bunun ne zaman mümkün olabileceği konusundan daha da öte düşünerek, Avrupa Topluluğu'nun Parasal Birliğe geçiş aşamasında Türkiye'nin potansiyel bir üye olarak durumu nedir ve ne yapması gerekir sorusunu yönelterek hazırladık. Çalışma teorik-spekülatif bir deneme olarak nitelenebilir. Amaç Türkiye'nin bugünkü durumunu ve geleceğe yönelik gelişim potansiyelini değerlendirmek, Avrupa Para Sistemi'ndeki gelişme ve Avrupa Para Birliği'nin öngördüğü kriterler açısından önerilerde bulunmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Avrupa Para Birliği'nin mantıki yapısına ışık tutması bakımından, para birliği teorik olarak incelenmiş, ikinci bölümde Avrupa Para Sistemi'nin kuruluşu, işleyişi ve gelişim aşamaları ele alınmış ve son bölümde de Türkiye Avrupa Topluluğu ilişkilerinin kısa bir tarihçesi verilerek, Avrupa Birliği Antlaşması ile ortaya konan, Avrupa Para Birliği kriterleri açısından Türkiye'nin durumu değerlendirilmiş ve alınması gerekli ilave önlemler üzerinde durulmuştur.

BÖLÜM I

1. PARA BİRLİKLERİNİN TANIMI ve EKONOMİK ANALİZİ

1. 1. Para Birliğinin Tanımı ve Gerçekleşme Aşamaları

Günümüzde para klasik fonksiyonlarının yanında, ekonomide gelir ve istihdam seviyesini, dış dengeyi ve fiyat istikrarını etkileyebilen önemli bir araç haline gelmiştir. Bu yüzden paranın ne miktarda yaratılacağı, arzının nasıl kontrol edileceği gibi konular ulusal ekonomilerde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Bu arada paranın uluslararası ticarete hızlı gelişimine bağlı olarak kullanım alanının ülke sınırları dışına taşması, uluslararası ödemelerde kullanılacak bir uluslararası para sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gün için uluslararası ödemelerde kullanılabilir bir uluslararası para mevcut değildir. Çünkü her ülke kendi para birimini kullanmakta ve bunu bir avantaj olarak görmektedir. Üstelik dünyada para arzını ve mali kurumları düzenleyecek merkezi bir güç veya kurum da yoktur. Bu yüzden dünyada ekonomik ilişkilerin gelişebilmesi ve dünya refahının artırılabilmesi için uluslararası bir para sisteminin kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Para sistemi, bir ülkede parayı düzenlemek amacıyla alınan bütün tedbirleri, kanuni hükümleri ve uygulama şekillerini kapsar. Bugün dünyada ne kadar devlet varsa o kadar milli para bulunmaktadır. Bu da bize parasal birlik ve siyasal birlik arasında bulunan çok yakın bir ilişkiyi vurgulamaktadır.¹

Bu yüzden ülkeler milli paranın düzenlenmesine çok önem vermekte ve bu konuda taviz vermeye pek yanaşmamaktadırlar. Bağımsız devletlerin sayısındaki artışa paralel olarak, uluslararası ekonomik düzende parasal bölünme de çoğalmaktadır. Dünyada, oldukça hızlı gelişen ekonomik olaylar karşısında, uluslararası ödemeleri kolaylaştıran bir rezerv oluşmasına imkan sağlanması ve bu sistemin aksamadan işleyebilmesi için gerekli kurumsal yapı ve mekanizmaların da oluşturulması gerekmektedir. Aynı zamanda bu rezerv paranın hem ölçü birimi hem de merkez bankaları arasında ödeme aracı olma görevlerini de tam olarak yerine getirmesi gerekir. Bu sayılan işlevlerin sağlanabilmesi ve

(1) Rıdvan Karluk, "Avrupa Para Sisteminin Kuruluş ve İşleyişi (1)" İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 38, Nisan 1984, s. 38.

sistemin işleyebilmesi için, ülkelerin para konusundaki bağımsızlıklarından vazgeçerek, para birliğine giden yolda uluslararası işbirliğini artırmaları gerekmektedir.

En basit anlamda para birliği, birliğe bağlı olan ülkeler arasındaki döviz kurlarında bir birliğin sağlanması, birlik içinde sermaye hareketlerine konan tüm kısıtlamaların kaldırılmasını, üye ülkeler arasındaki konvertibilitenin gerçekleştirilmesini, bu konvertibilitenin korunacağı konusunda tam bir güvencenin sağlanmış olmasını ve milli paraların birbirine çevrilmesinde her türlü banka giderlerinin ortadan kaldırılmasını gerektirir.²

Bir başka tanımla, ekonomik ve parasal birlik, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin sınırsız ve özgür dolaşımı, ortak paranın varlığı ve ekonomi politikasının merkezileştirilmesidir. Bundan dolayı parasal entegrasyon, ekonomik ve parasal birliğin önemli unsurudur. Parasal entegrasyon iki unsur içerir: Döviz kuru birliği ve sermaye piyasası birliği. Döviz kuru birliği, üye ülkelerin döviz kurlarının bir alan içinde birbirleriyle ilişkilerinin sürekli sabit tutulmasıdır. Sermaye piyasası birliği ise belli bir alan içinde sermayenin tamamen serbest olarak dolaşabilmesidir.³

Bu tanımlamalardan yola çıkarak, ekonomik entegrasyonun başarısının genellikle birbirini takip eden aşamalara bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu aşamalar:

1. Paranın tam ve değiştirilemez konvertibilitesi,
2. Döviz kurlarındaki düzensiz değişimin sınırlarının azaltılması,
3. Değişmez, sabit fiyat istikrarının sağlanması,
4. Üye ülkeler arası sermaye hareketinin tamamen liberilizasyonunun sağlanması.

Bu adımlar başarılı bir şekilde tamamlandığında, birliğe katılan ülkelerin parasal ve mali sektörlerinin entegrasyonu gerçekleşir. Sonra ortak merkez bankasının kurulması, ortak para ve ortak para politikası uygulaması sadece formalitedir. Parasal entegrasyonun

(2) Rıdvan Karluk, Avrupa Para Sisteminin Kuruluşu İşleyişi ve Sistem Karşısında Türkiye'nin Durumu: Genel Bir Değerlendirme (Ankara: AET ile İlişkiler Başkanlığı DPT Yayınları, AETB: 13, 1952), s. 3.

(3) T. Hitiris, European Community Economics (Senior Lecturer in Economics, University of New York, 1991), s. 122.

temel dayanağı, ortak paranın avantajlarına dayanan bir ekonomik birliktir.⁴

Para birliği veya parasal bütünleşmeyi gerçekleştirme sürecinin aşamaları ve bununla ilgili ögeler aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1. 1. 1. Sözde Döviz Kuru Birliği

Bir bölgede ulusal paralar, gittikçe daralan ve sonunda ortadan kaybolan bir bant içinde sabit bir pariteyle birbirlerine bağlanabilir. Bu uygulamada ortak bir rezerv ve ortak bir Merkez Bankası oluşturulmamıştır. Corden'in ifadesi ile böyle bir birliğe "Sözde Döviz Kuru Birliği" denir.⁵ Sözde Döviz Kuru Birliği'nde üyeler, herhangi bir üye ülkenin parasını hesap birimi olarak kullanılmak üzere referans para olarak kabul edebilirler veya yeni bir para yaratabilirler. Bu tür bir uygulamada üye ülkeler, ulusal paralarının kurlarını bu referans para karşısında sabit tutmaya çalışırlar. Bu durumda ortak bir rezerv ve ekonomik, parasal ve mali politikalar arasında uyum olmadığı için her üye ülke, ödemeler bilançosunda ortaya çıkacak dengesizlikleri gidermek amacıyla gerekli gördüğü para ve maliye politikalarıyla, döviz rezervi durumunu korumaya çalışır. Corden'in bu birliğe sözde döviz kuru birliği demesinin nedeni, böyle bir birliğin zamanla artan sorunlar karşısında varlığını sürdürebilmesinin güçlüğüdür. Bu güçlükler Corden'e göre şöyle sıralanabilir.⁶ İlk olarak her maliye bakanı kendi ödemeler dengesinin gerektireceği bir döviz kurunu savunabilir. Bu yüzden sistem devamlı bir baskı ve gerilim altında bulunabilir. İkincisi, maliye bakanlarının her toplantısı, döviz kurunun değiştirileceği kuşkusuyla, spekülâtif sermaye hareketlerine yol açabilir. Üçüncü olarak da, referans paranın, diğer paralar gibi, birlik dışı paralar karşısındaki değerinin piyasa koşulları tarafından belirleniyor olması sorun çıkartabilir. Referans paranın piyasada oluşan değeri diğer üye ülke paralarıyla uyumlu olmadığı zaman bu paranın üçüncü paralara karşı esnek kur sistemi uygulaması veya dalgalanmaya bırakılması bu uygulamada mümkün olmayabilir.⁷

Bu nedenlerle dinamik koşullar gözönüne alınarak, böyle bir sistemin uzun süre ayakta kalmasının mümkün olamayacağı söylenebilir.

(4) Hitiris, a. g. e., s. 122.

(5) Okan H. Aktan, Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi (Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No: 4, 1983), s. 16.

(6) Aktan, a. g. e., s. 16.

(7) Karluk, AETB: 13, a. g. e., s. 5.

Ayrıca döviz kuru birliği içinde sabit olan sadece cari (spot) döviz kuru değildir. Aynı zamanda tam konvertibilitenin mevcut olmasıyla üye ülkelerin dövizlerinin vadeli kurları (forward rates) da tespit edilmiş olur. Cari döviz kurlarıyla vadeli döviz kurları arasında ancak farklı enflasyon hızlarını ve faiz hadleri farkını yansıtacak bir fark kalabilir. Sınırsız bir konvertibilite güvencesiyle birlikte cari-vadeli döviz kurlarının eşitlenmesi parasal bütünleşmeyi gerçekleştiren koşul olmaktadır. Bu koşullar yerine geldiğinde sermayenin, bölgeler arasındaki en küçük faiz farkına duyarlılık göstermesi nedeniyle, sermaye piyasalarının bütünleşmesi de gerçekleşmiştir denebilir. Bunun sonucunda bölgeler arasında nominal ve reel faiz hadleri de eşitlenmiş olacaktır. Konuya bu açıdan bakıldığında parasal bütünleşmenin en iyi göstergesinin, benzer yatırımlar için bölgesel faiz hadlerinin birbirine yaklaşması olduğunu ileri süren iktisatçılar vardır (Sohmen, 1969, s. 194). Ancak yukarıdaki koşullar yerine gelmemişse, sermaye piyasaları yeterli ölçüde bütünleşmemişse veya sermaye bölgeler arası faiz oranlarına yeterli dercede duyarlı değilse, para birliğini gerçekleştirmenin tek yolu kalmaktadır, o da tek bir paranın yaratılmasıdır.⁸

1. 1. 2. Kredi Mekanizması ve Borç Tasfiye Sistemi

Gerçek bir para birliğinin içermesi gereken diğer bir öge de kurulacak bir borç tasfiye sistemi ve kredi mekanizması ile birlik içi ve birlik dışı ödemeler dengesizliğinin giderilmesinde, açık veren ülkelere kolaylık sağlanmasıdır. Ödemeler dengesi fazla veren ülkeler döviz rezervlerinin bir kısmını vererek bir ortak fon oluşturabilir ve bu fon yardımıyla, açık veren ülkelerin paritelerini koruyabilirler.⁹ Bu destekleme doğrudan açık veren ülkelerin döviz piyasasında yapılabileceği gibi mali yardım ve hibe şeklinde de öngörülebilir.¹⁰

1. 1. 3. Konvertibilite

Para birliğinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için birlik içinde tam bir konvertibilitenin gerçekleşmiş olması gerekir. Tam konvertibilite sağlanmadan birlik içinde ortak döviz rezervleri fonu ve borç tasfiye sisteminin işlemesi mümkün değildir. İster cari

(8) Aktan, a. g. c., s. 22.

(9) 13 Mart 1979'da yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi'nde dış ödemelerdeki dengesizliklerin finansmanı ve bunların giderilmesi için Çok Kısa Vadeli Finansman, Kısa Vadeli Destek ve Orta Vadeli Yardım'dan oluşan bir kredi mekanizması gerçekleştirilmiştir.

(10) Aktan, a. g. e., s. 18.

işlemler, ister sermaye hareketleriyle ilgili olsun, birlik içinde hiç bir döviz kuru kısıtlamasının ve müdahalelerin olmaması, bu sistemin işleyebilmesi için gerekli olmaktadır.¹¹

1. 1. 4. Ekonomi Politiklarının Eşgüdümü

Üye ülkelerden biri veya birkaçının sürekli ödemeler açığı vermesi durumunda, bu açığın diğer üye ülkeler tarafından sürekli olarak finanse edilmesi uzun süreli bir çözüm değildir. Bilançoları dengesiz olan ülkelerin bu dengesizlikleri giderebilmesi için izlenmiş oldukları para ve maliye politikaları arasında mutlaka bir koordinasyonun sağlanmış olması gerekir.¹²

1. 1. 5. Ortak Merkez Bankası, Ortak Rezerv Fonu ve Para Yaratma Yetkisinin Merkezileştirilmesi

Yukarıda sayılanlara ek olarak, döviz kurları arasındaki ilişkilerin değişmezliğini sağlamak için, birlik içinde üye ülkelerin döviz rezervlerinin tamamının ortak bir rezerv fonunda toplanması ve bunun yönetimini üstlenecek ortak bir merkez bankasının kurulması da düşünülebilir. Bütün bu unsurlar birlikte gerçekleştirildiğinde gerçek bir döviz kuru birliğine ulaşılabilir. Bu arada birlik merkez bankasının döviz piyasasında doğrudan müdahalelerde bulunması ve referans paranın değerinin üçüncü ülkeler paralarının karşısında belirleme yetkisine sahip olması, üye ülkelerin para kurları arasındaki sabit ilişkinin sürdürülmesini sağlayabilecektir. Böylece merkez bankası, referans paranın dış değerinde meydana gelen değişimler karşısında üye ülke paralarının değerini de bir bütün olarak dış para birimine karşı ayarlayabilir. Ortak rezerv fonu oluşturulması, ödemeler gücülüğüyle karşılaşan üye ülkelere finansman olanağı sağlayacağı gibi döviz rezervlerinde de tasarruf sağlayacaktır. Bütün üyeler aynı anda açık veya fazla veremeyecekleri ve fazla veren ülkeler diğerlerine otomatik olarak yardım edecekleri için, oluşturulacak ortak rezerv fonu, ülkelerin tek tek sahip olmak isteyecekleri rezervlerden daha küçük bir boyutta olacaktır.¹³

Yukarıda sözü edilen, ortak merkez bankasının döviz rezervlerini yöneten mekanizmasının alternatifi, para yaratma yetkisinin birlik merkez bankasına devridir.

(11) Aktan, a. g. e., s. 18.

(12) Karluk, AETB: 13, a. g. e., s. 5.

(13) Aktan, a. g. e., s. 19.

Böylece hiçbir ülke kendi merkez bankasının finanse edeceği bağımsız bir bütçe açığı politikası uygulayamayacaktır. Bu bizi tam bir döviz kuru birliğine, diğer deyimle parasal bütünleşmeye götürmektedir.¹⁴

1. 1. 6. Ortak Para Birimi

Sonuç olarak, bölge içinde, bölgenin tek merkez bankasının çıkardığı ortak para birimi diğer ulusal paraların yerini alır ki bu parasal bütünleşmenin son aşamasıdır.¹⁵ Yukarıda saydığımız ögeler (sözde döviz kuru birliği, kredi mekanizması ve borç tasfiye sistemi, konvertibilite, ekonomi politikaların eşgüdümü, ortak merkez bankası) tam olarak gerçekleşse bile, ortak bir para ulusal paraların yerini almamışsa parasal bütünleşme süreci tamamlanmış sayılmaz.

Bu ortak para birimi, birlik içindeki üye ülkelerin merkez bankaları arasında, destekleme operasyonlarından doğan borç ve alacakların hesaplanmasında ve ödenmesinde kullanılacaktır.

(14) Aktan, a. g. e., s. 20.

(15) Aktan, a. g. e., s. 20.

1. 2. Optimum Para Bölgeleri Kuramı

Bir grup ülkenin kendi aralarında tek bir ortak para birimini kabul etmeleri, bu ülkelerin kendi aralarında sabit bir kur sistemini uygulamaları anlamına gelmektedir. Böyle bir para birliğinin uluslararası para sistemi açısından ortaya çıkardığı sonuçların ekonomik analizi, temelde sabit kur-esnek kur sistemlerinin tartışmasını gündeme getirmektedir. Sabit kur sisteminin de, esnek kur sisteminin de lehinde savlar ortaya atılmaktadır. Basit olarak sabit kur sistemi lehinde ileri sürülen temel savlar, bu sistemin uluslararası ticareti geliştirmede ve uluslararası ekonomik bütünleşmeyi kolaylaştırmada sağladığı avantajlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Esnek kur sistemi lehinde ileri sürülen görüşlerin ağırlık noktasını ise, bu sistemin ülkelere ekonomi politikalarında ek bir serbesti olanağı vermesi ve ülkeler arasındaki mevcut farklı ekonomik trendlerin veya farklı politika uygulamalarının dış ticarete ve ödemeler dengesinde yaratacağı müdahale gereğini ortadan kaldırması veya azaltması yönünde sağladığı avantajlar oluşturmaktadır.

Yapılan bu tartışmalarda (sabit-esnek kur tartışmaları) ülkeler arası, bölgeler arası ekonomik farklılıklar, ülkelerin farklı faktör mobiliteleri ve politik tercih ve öncelikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı görüşleri savunanlar yukarıda belirtilen farklılıkları dikkate almadan genelleme yapamazlar.¹⁶

Optimum para bölgeleri kuramı ise, esnek kur-sabit kur sistemleri tartışmasından kaynaklanmakla beraber, yukarıda bahsedilen farklılıklar açısından da konuya yaklaşmakta ve öncelikle, fonksiyonlarını iyi bir şekilde yerine getirebilmesi için ortak bir para biriminin uygulanacağı bölgenin özelliklerinin ne olacağı, sorusuna cevap aramaktadır.

Optimum para bölgeleri kuramı teorisi ilk defa Mundell tarafından 1961 yılında ortaya komuştur. Mundell para birliğinin başarı şansını birliği kapsayan bölgedeki işgücü mobilitesine bağlarken bu teoriye katkıda bulunan Mc Kinnon, Kenen ve diğer iktisatçılar para birliği bölgesi için gerekli diğer özellikler üzerinde de durmuşlardır. Bu anlamda optimum para bölgeleri teorisi gerek uluslararası para sistemi, gerekse bölgesel bütünleşmelerin ortaya çıkardığı sorunlarla doğrudan ilgilidir. Optimum para bölgesinin başarı şansını belirleyen tek tek ölçütlerin yetersizliği nedeniyle ileri sürülen ölçütlerle Mundell'in sade yaklaşımının giderek karmaşık bir hale gelmesi sonucunda, bu gün tek bir optimum para bölgeleri kuramından söz etmek olanaksız hale gelmiştir. Bu nedenle konuya yeni bir açıdan bakılmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşımda gerek sabit kur sistemini, gerekse esnek kur sistemini seçmenin bir faydası ve maliyeti olduğu gerçeği kabul edilmektedir.

(16) Hırtırs, a. g. e., s. 123.

Ortak para bölgesinin sınırının nereden çizilmesi gerektiğini belirleyen ekonomik özelliklerden hareket eden geleneksel yaklaşımdan farklı olarak bu yeni yaklaşımda, bir ülke veya bölgenin para birliğine katılmasının fayda ve maliyetlerinin karşılaştırılması esas alınmaktadır.¹⁷ Ayrıca para bölgesinin burada Corden'in tanımına uygun olarak alındığı belirtilmelidir. Yani para birliği, döviz kuru birliği veya parasal bütünleşme ile eş anlamlı kabul edilmektedir.¹⁸

1. 2. 1. Optimum Para Bölgesi-Geleneksel Yaklaşım

Bir bölgenin diğer bölgelerle ortak bir paraya sahip olmasının, bunun getireceği güçlükler yanında çeşitli faydaları olabilir. Geleneksel yaklaşımda para birliğinin faydaları tek bir optimallik ölçütüyle (konuya eğilenlerin bakış açısına göre farklı) tanımlanmaktadır.

Mc Kinnon optimum para bölgesinde optimalliği, ortak bir para bölgesi içinde para politikası, maliye politikası ve dışa karşı esnek bir döviz kuru uygulamasıyla, bazen birbirleri ile çelişkili olabilen üç hedefe en düşük maliyetle ulaşma olarak tanımlamaktadır. Ulaşılması amaçlanan üç hedef, tam istihdamı gerçekleştirme, dış dengeyi sağlama, iç fiyat istikrarını temin etme şeklinde sıralanabilir. Eğer bu üç hedefe en düşük maliyetle ulaşabilen bir ortak para bölgesi yaratılabilirse, bu bölge optimumdur.¹⁹ Bu optimalliği sağlayacak gerekli koşullar olarak da faktör mobilitesi, ekonominin açıklığı, ürün çeşitliliği, mali bütünleşme derecesi gibi ölçütler öne sürülmektedir.²⁰

Bu ölçütlerden üretim faktörleri mobilitesi Mundell (1961) tarafından ortaya atılmıştır. Mundell'e göre üretim faktörlerinin yüksek bir mobiliteye sahip olması, o bölgede para birliğinin başarısı için gereklidir. Mundell, ödemeler dengesizliğinin dış talepteki kaymalardan ileri geldiğini ve üretim faktörlerinin, herbiri birkaç ülkeden oluşan bölgeler arasında mobiliteye sahip, ancak herbir bölgeyi oluşturan ülkeler arasında faktör mobilitesinin olmadığını varsayarak, dengesizliği en az maliyetle giderecek şartları araştırmaktadır. Bu noktadan hareketle sabit kur sistemi uygulamasının başarılı olabilmesi için para birliğinin uygulandığı bölgede faktör mobilitesinin yüksek olması gerektiğini ileri

(17) Aktan, a. g. e., s. 35.

(18) Bölge içinde üye ülkelerin döviz kurlarının, geriye dönüş olmayacak bir biçimde sabitleştirildiği ve sermaye hareketleri üzerinde hiç bir kontrolün bulunmadığı bir döviz kuru birliği.

(19) Kaluk, AETB: 13, a. g. e., s. 6.

(20) Aktan, a. g. e., s. 36.

sürmektedir. Ancak Mundell faktör mobilitesi kavramını kullanmakla beraber asıl üzerinde durduğu konu emek mobilitesidir ve sermaye hareketlerine değinmemektedir. Emek mobilitesinin, iç ve dış dengeyi sağlamadaki başarısı da bu noktada tartışma konusudur.²¹

Optimalliği sağlayacak ölçütlerden biri de ekonominin dışa açıklığı konusudur. Bu konuda Mc Kinnon (1963), bir ülkenin dışa açıklık derecesinin optimum para bölgesi için bir ölçüt olabileceğini öne sürmektedir. Mc Kinnon'a göre açıklık, bir ülkenin toplam üretimi içinde dış ticarete konu olan malların oranı olarak tanımlanabilir ve ortak bir para bölgesinin optimalliği Mundell'inkine benzer bir şekilde belirlenbilir. Mc Kinnon, yukarıda değindiğimiz, üç hedefe (tam istihdamı gerçekleştirme, dış dengeyi sağlama, iç fiyat istikrarını temin etme) ulaşmanın maliyetini asgariye indiren bir ortak para bölgesini optimum olarak kabul etmekte, ağırlığı da iç fiyat istikrarına vermektedir. Para politikasının amaçlarından biri olan para istikrarının korunması, paraya likidite özelliği vermektedir. Açık bir ekonomide döviz kurunun dalgalanmaya bırakılması ile iç fiyat istikrarının sağlanması arasında bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Fiyat istikrarsızlığı paranın "para" olma özelliğini ortadan kaldırarak ekonominin istikrarını ve büyümesini engelleyecek, sermayenin başka bölgelere kaçmasına yol açacaktır. Mc Kinnon, sermayenin bu kaçışını reel nedenlerden çok parasal nedenlere bağlamakta ve para, daha büyük bir ülkenin parasına bağlanmadıkça bu kaçışı önlemek için ülke otoritelerinin katı kambiyo kontrolleri uygulamak zorunda kalacaklarını belirtmektedir. Mc Kinnon, açık ekonomilerin paralarının değerini, büyük ticaret ortağının parasına bağlamak yoluyla sabit tutmalarının, sabit kur sistemindeki dengeleme mekanizması tarafından da desteklendiğini vurgulamaktadır. Mc Kinnon'un kuramı açıkça ifade edilememekle beraber iki varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan birincisi ödemeler dengesizliğinin talep ve arzdaki mikroekonomik değişmelerden (nispi fiyat değişmelerinden) ileri geldiği, ikincisi ise ülke dışında fiyat istikrarının mevcut olduğudur.²²

Bir diğer ölçüt olan ürün çeşitliliği Kenen (1969) tarafından ortaya atılmıştır. Kenen düşük bir ürün çeşitliliği derecesinin, bir ülkenin bağımsız bir para birimine sahip olması için yeterli bir neden olduğunu ileri sürmektedir. Kenen, Mc Kinon ve Mundell'den farklı olarak, iki ülkenin farklı bölgelerinin veya bir ülke içinde ayrı bölgelerin bir para bölgesi oluşturması görüşünü yıkmakta, soruna ulusal ve ekonomik bütünlük açısından yaklaşım hangi ekonomilerin sabit kur sistemine katlanabileceklerinin, hangi ülkelerin esnek kur uygulamasını gerektireceğinin ölçütlerini bulmaya çalışmaktadır. Üretiminde çeşitleme sağlamış bir ülkenin, ihracatının da çeşitlenmiş olacağı varsayımından hareketle, böyle bir

(21) Hıtırıs, a. g. e., s. 127.

(22) Aktan, a. g. e., s. 40.

ülkenin ticaret hadlerindeki değişmelerin tek ürün üreten bir ülkeninki kadar fazla olmayacağını ileri süren Kenen, bu ülkede temel ihraç ürünlerinden birine olan talebin düşmesi durumunda da bunun çalışma düzeyi üzerindeki olumsuz etkisinin, ihracatı çeşitlenmemiş bir ülkeye oranla daha düşük olacağına dikkat çekmektedir. Bu noktadan hareketle Kenen, çeşitlenmiş bir yapıya sahip ülkelerde sabit kurun uygulanabileceğini, az gelişmiş ülkelerde ise çeşitlenmemiş bir yapı göstermeleri ve gelişmiş politika araçlarına sahip olmamaları nedeniyle, döviz kurlarında daha sık değişmelere gerek duyulacağını belirtmektedir.²³

Yukarıda görüldüğü gibi para bölgeleri açısından çeşitlilik ölçütü, açıklık ölçütünün ortaya çıkardığı sonuçlarla tam bir zıtlık içindedir. Mc Kinnon iç istikrarı korumak için açık bir ekonominin sabit kur politikası uygulamasını önerirken, Kenen ise büyük ve kapalı bir ekonominin (ürünleri çeşitlenmiş bir ekonominin) sabit kur uygulaması gerektiğini ileri sürmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi dengesizliği yaratan koşulların ve sözkonusu ülke ekonomisinin yapısı ile ilgili varsayımların farklılığı çözümleri de farklı kılmaktadır.

Mali bütünleşme (sermaye piyasalarının bütünleşmesi) derecesi de önemli bir ölçüt olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Mc Kinnon, Kenen ve Mundell'den farklı olarak ekonomilerin reel değil, mali özelliklerinin ele alınması gerektiğini ileri süren Ingram (1969) ve Scitovsky, bir bölgede mali sermaye piyasaları arasında ileri bir entegrasyon mevcutsa, o bölgede esnek kur sisteminin uygulanmasına gerek olmayacağı noktasında birleşirler. Çünkü faiz hadlerindeki ufak bir değişme, sermaye hareketini uyararak, döviz kurlarında bir oynamaya gerek duyulmadan dış dengesizlikleri gidermeye yeterli olabilir diye düşünmektedirler.²⁴

Diğer bir ölçüt de enflasyon hızları arasındaki yakınlıktır. Bu konuda görüş belirten Heberler (1970) ve Fleming (1971), enflasyon hızları arasındaki yakınlığı bir ölçüt olarak ileri sürmektedirler. Bu görüşü savunanlar, ödemeler dengesindeki açıkların genellikle ekonomiler arasındaki farklı yapısal gelişmelerin, farklı sendikal tutumların ve farklı ulusal para politikaları sonucunda ortaya çıkan ulusal enflasyon hızlarındaki farklılıklardan kaynaklandığını söylemektedirler.²⁵ Bu durumda ekonomik eğilimlerinde büyük farklılıklar bulunan ülkelerin bir para bölgesi oluşturmaları, ülkelerin enflasyon ve işsizlik karşısındaki tutumlarında bir uyumun bulunmasına bağlanabilir.

(23) Aktan, a. g. c., s. 42.

(24) Aktan, a. g. c., s. 43.

(25) Aktan, a. g. e., s. 46.

Bu konuda Willet ve Tower'in (1970) görüşü de yukarıdaki yaklaşımı desteklemektedir.

"İç dengeleme mekanizmasının mükemmel olmadığı bir para bölgesinin başarı şansı için belki en önemli faktör, üye ülkelerin enflasyon hızı ve işsizlik karşısındaki tutumlarında makul ölçüde bir uyum bulunması ve bu iki amaç karşısında dengeyi bulabilme yeteneklerine sahip olabilmeleridir. İşsizliğe tahammülün az, fakat endüstrinin fiyat baskılarıyla karşı karşıya bulunan bir ülke, enflasyon karşısında duyarlı ve yüksek verim artışına sahip bir ülke ile iyi bir ortaklık kuramaz".²⁶

1. 2. 2. Optimum Para Bölgesi - Alternatif Yaklaşım

Geleneksel yaklaşımda, para birliğini gerçekleştirmenin faydaları üzerinde durulmamıştır. Genel olarak birliğe katılan ülkelerin katlanması gerekli fedakarlıklar açıklanmıştır. Ayrıca geleneksel yaklaşımda, kurama katkıda bulunanlar, dengesizliğe neden olan faktörlerin maliyeti, süresi ve sıklığı ile ilgili varsayımlarını açık olarak ortaya koymamışlardır.

Ancak birliğe katılma konusunda daha gerçekçi bir yargıya ulaşabilmek için, para birliğinin sağladığı faydaların, maliyetlerle karşılaştırılması gerekir. Para birliğinin amacı ekonomik birliği kolaylaştırmak olarak düşünülürse, para birliği konusundaki yargıya da ancak birliğin hedefe ulaşmada sağladığı fayda ve yarattığı maliyetlerle karşılaştırılarak varılabilir. İşte alternatif yaklaşım, bir bölgenin diğer bölgelerle ortak bir paraya sahip olması durumunda, katlanacağı maliyetler yanında elde edeceği faydalara da yer vermektedir.²⁷

1. 2. 2. 1. Para Birliğine Katılmanın Faydaları

Birliğe katılmanın faydalarını sıralamak gerekirse, öncelikle döviz rezervlerinde sağladığı tasarruf üzerinde durabiliriz. Birliğe üye ülkelerin rezervleri ortak bir fonda toplanmaktadır. Böylece her ülkenin tek başına bulundurmaya zorunda olduğu döviz rezervinden daha azına ihtiyaç duyulur. Çünkü üye ülkelerden birinin dış dengesizlikle karşılaşması durumunda ortak rezerv fonu kullanılacaktır. Böylece diğer birlik üyeleri, dış

(26) Aktan, a. g. e., s. 48.

(27) Aktan, a. g. e., s. 48.

açıkla karşı karşıya kalan ülkeye borç vermiş sayılır. Sonuçta bir ülkenin tek başına karşılayabileceği dış açıktan daha fazla miktarda dış açık finanse edebilme şansı elde edilmiş olur. Para birliğinde tek bir paranın kabul edilmesiyle, üye ülkelerin döviz kurlarında meydana gelen değişimleri takip etme zorunluluğu da ortadan kalkar, tasarruf sağlanır. Bununla birlikte birlik dışından birliğe gelecek turistler döviz değiştirme maliyetinden kurtulurlarken, paranın mal ve hizmet değişimlerinde önemli bir fonksiyonu olan enformasyon maliyeti de azalır. Birlik içinde tek bir paranın geçerli olması paranın değişim ve tasarruf aracı, hesap birimi olma işlevinin de daha sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesine neden olarak, bütün bu işlemlerden tasarruf sağlar. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki para birliğine katılmanın faydaları ancak bu birliğin ileri aşamalarında elde edilebilir.²⁸

Para birliği, döviz kuru birliğini de sağlayacak ve bunlara ilişkin belirsizliği ortadan kaldırarak, mali entegrasyonun gerçekleşmesine de yardımcı olacaktır. Döviz kuru belirsizliğinin bulunduğu bir sistemin tek bir para birimi sistemine kıyasla, reel sermayenin etkin dağılımından sapmaların neden olacağı üretim kaybı maliyeti söz konusu olacaktır. Ayrıca döviz kurlarına ilişkin belirsizlik, mal ve hizmet ticaretini de olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Para birliğinde, tek bir para biriminin uygulamaya konulmasıyla kambiyo işlemlerine de gerek kalmaz. Dolayısıyla, önemli bir kaynak tasarrufu sağlanarak, döviz işlemleriyle ilgili kişi ve kurumların zaman ve emeğinden tasarruf edilmiş olacaktır.²⁹ Böyle bir birliğin faydalarını daha sistematik bir şekilde vermek gerekirse, aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- a) Genel standart ve oranların kullanılmasından bilgiye dayalı avantaj sağlanması,
- b) Bir hesap birimi ve değer saklama aracı olarak tek paranın veriminin artması,
- c) Kamu hizmetlerinin düşük maliyetle sağlanması,
- d) Döviz kuru riskinin ortadan kaldırılması.

Parasal entegrasyon, ekonomik birliğin alanı içinde kaynakların optimal tahsisine (kullanımına) ulaşmak için önceden gereklidir. Üyelerin mal, hizmet ve üretim faktörü piyasalarının ilerleyen entegrasyonu, ekonomik dayanışmayı arttırmaktadır ve parasal entegrasyonu da hemen hemen zorunlu kılmaktadır.³⁰

(28) Karluk, AETB: 13, a. g. e., s. 7.

(29) Aktan, a. g. c., s. 53, 56.

(30) Hitiris, a. g. e., s. 123.

1. 2. 2. Para Birliğine Katılmanın Maliyeti

Para birliğine katılmanın belirttiğimiz faydaları yanında bazı maliyetleri de söz konusudur. Ancak para birliğinin faydalarının kollektif ve evrensel olmalarına karşın, para birliğine katılmanın maliyetleri ve birliğin taşıdığı riskler ulusaldır. Bu maliyet öncelikle sabit kur sistemi uygulamasının sonucu olarak ortaya çıkar. Üye ülkeler, para birliğine katılmakla, bağımsız bir döviz kuru politikası izleme şansını kaybetmiş olurlar. Üye ülkelerin herbiri iç dengesinin yanında dış dengesini de sağlamak zorundadır. Bağımsız bir ülke para, maliye, kredi ve döviz kuru politikaları ile dış dengesini ayarlayabilir. Para birliğine katılan bir ülke giderek para, kredi, maliye ve döviz kuru politikaları üzerindeki etkinliğini kaybedecek, birlik koşullarına uymak zorunda kalacaktır. Oysa birlik için uygun olan para politikası ve para artış hızı her ülke için uygun (optimal) olmayabilir. Bu durumda bazı ülkeler istemedikleri halde yüksek enflasyona ve işsizlik oranına katlanmak zorunda kalacaklardır.³¹

Birliğe katılmanın maliyetleri özet olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.³²

- a) Üyelerin ulusal para politikasını belirleme yetkilerini kaybetmeleri,
- b) Üyelerin ulusal maliye politikasını belirleme yetkileri üzerine sınırlama getirilmesi,
- c) Enflasyon-işsizlik ilişkisinden doğan tercihin ortadan kalkması (en azından bazı üye ülkelerde),
- d) Bölgesel eşitsizliklerde daha büyük artışların ortaya çıkması.

Yukarıda belirtilen olumsuz gelişmeler her üye ülkeyi kendi öznel koşulları çerçevesinde etkiler. Üye ülkeler arasında tam bir uyumun sağlanması her zaman kolay olmayacağından, parasal birliğe doğru hareket oldukça yavaş ve zordur. Genelde uluslararası ticarete tek paranın kullanımı ile gerçekleşen, kaynakların etkin kullanımı ve verimlilik artışı sonucu ortaya çıkan optimum para bölgeleri, parasal birlik için harekete geçiricidir. Ancak kuramsal gelişme ve son deneyimler göstermiştir ki, enflasyon ve işsizlik arasındaki tercih geçici olmakta ve Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, optimum para bölgelerinden parasal kurumsallaşmaya geçiş sorun olmaktadır.³³

(31) Karluk, AETB: 13, a. g. c., s. 8.

(32) Hitiris, a. g. c., s. 128.

(33) Hitiris, a. g. e., s. 129.

Artan faktör hareketleri ve ekonomik bağıllık, ekonomik birliğe üye ülkelerin ekonomilerinde bazı problemlere neden olabilir. Üye ülkeler tarafından kendi ekonomi politikalarına göre alınan parasal ve mali tedbirler diğer ülkelere yayılabilir. Ayrıca üye ülkeler, birliğe katılımdan doğan ekonomik problemlerinde sürekli olarak daha zoru başarmak durumunda kalabilirler. Oysa bu problemler ulusal ekonomi politikasının geleneksel aletleri tarafında kolayca idare altına alınabilir. Ekonomik birliğe katılan her ülke için en önemli problem, ödemeler dengesinin nasıl koruma altına alınacağıdır. Örneğin bir ülke birlik içinde ödemeler dengesinde açıkla karşı karşıya kalabilir. Birlik partnerleriyle ticaretinde konulan döviz kontrolleri veya koruyucu politikaları kullanarak bu durumdan kurtulabilir. Ödemeler dengesi için şu üç durumda müdahale gereklidir:

- a) Döviz kuru ıslahı,
- b) Reel gelirden azalma,
- c) Sermaye stokunda telafi edici hareket.

Bununla beraber bir ekonomik birlikte nihai amaç, serbest ticarete, mal, hizmet ve üretim faktörlerinde fiyat düzeylerinin ülkeler arasında farklı olmaması ve sonuçta buna bağlı olarak döviz kurlarının sabit kalmasıdır.³⁴

(34) Hitiris, a. g. c., s. 124.

BÖLÜM II

2. AVRUPA TOPLULUĞU ve AVRUPA PARA SİSTEMİ

Bu bölümde, I. bölümde ortaya konan Para Birlikleri Kuramı'na örnek teşkil eden Avrupa Topluluğu bünyesindeki Avrupa Para Sistemi (APS) ele alınacaktır. Öncelikle Avrupa Para Sistemini'nin kuruluş, işleyiş ve mekanizmalarının açıklanmasından önce, Avrupa Topluluğu'nun tarihsel gelişim sürecine değinmekte fayda vardır. Ancak bundan sonra Avrupa Topluluğu içinde Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi ve bunun gerçekleştirilmesine yönelik kurumsal yapıyı oluşturan Avrupa Para Sistemi'ni incelemek mümkün olacaktır. Bu bölümde Avrupa Topluluğu'nun tarihsel gelişimine uygun olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu ve Avrupa Birliği kavramları kullanılacaktır.

2. 1. Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurucu Antlaşmaları

Günümüzde aşama aşama yürürlüğe konulmaya çalışılan "Avrupa Bütünleşme" hareketinin kökenleri XIII. ve XIV. yüzyıllara kadar inmektedir. Bu yıllarda bazı yazarlar, düşünürler, bilim ve siyaset adamları, krallıkları siyasi planda biraraya getirecek ve Avrupa Kıtası'nda kalıcı bir barışı sağlayacak çalışmalar yapmışlar, bazı örgüt modelleri geliştirmişlerdir. Düşünsel planda ortaya çıkan Avrupa Birliği'nin yürürlüğe konması için ilk girişimler II. Dünya Savaşı'nın sonunda gündeme gelmiştir.¹

Aynı tarihlerde Avrupa Kıtası'nda önemli siyasi gelişmeler olmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (bu gün Bağımsız Devletler Topluluğu) Doğu Avrupa üzerindeki yayılcı siyasal emelleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik alanda üstünlüğü Batı Avrupa Devletlerini rahatsız etmektedir. Bu arada Avrupa'nın iki önemli ülkesi Almanya ve Fransa'da potansiyel savaş tehlikesi yaratmaktadır. Bu şartlar altında Avrupa'yı bütünleşmeye iten sebepleri üç ana başlık altında toplayabiliriz:²

(1) T.C. Merkez Bankası, Avrupa Birliği El Kitabı, (Ankara: 1995), s. 13.

(2) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat (İstanbul: Gizem Yayınları, 1993), s. 431.

1. Savaştan sonra Avrupa'nın dünyanın merkezi olma özelliğini kaybetmesi (Bu kıtanın yerini şimdi Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği almıştır.) üzerine üçüncü süper güç olma isteği,

2. Almanya ve Fransa arasındaki daimi savaş ihtimalinin kıtayı tehdit etmesi, bu iki ülke arasında kalıcı barışın sağlanarak, potansiyel savaş tehlikesinin ortadan kaldırılmak istenmesi,

3. Avrupa'daki birleşmenin, tüm uluslararası ilişkilerde düzenli, dengeli ve istikrarlı gelişmelere katkıda bulunacağı inancı.

Bu düşünceler doğrultusunda savaştan sonra Avrupa'da çeşitli ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenmeler üç grup altında toplanabilir. Birincisi, Atlantik ötesi kuruluşlardır ki bunlar savaştan sonra ABD ile Batı Avrupa arasındaki yakın ilişkilerin sonucunda ortaya çıkmışlardır. Marshall Yardımlarını dağıtmakla görevli örgüt, 1948 yılında kurulan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC), 1949 yılında kurulan NATO ve 1954 yılında kurulan Batı Avrupa Birliği (Western European Union) bu gruba örnek verilebilir. Avrupa'da kurulan ikinci grup örgütler ise olabildiğince fazla ülkenin katılımını içeren bir yapıdadır. 5 Mayıs 1949'da kurulan Avrupa Konseyi (Council of Europe) üyelerin siyasal egemenlik haklarından herhangi bir ödün vermelerini gerektirmeyen siyasal bir örgüttür. Üçüncü grubu ise Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (European Atomic Energy Community) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan (European Economic Community) oluşur. Yasal açıdan ayrı kuruluşlar olan bu son üç topluluk, politik yönden tek bir kuruluş niteliğindedir. Günümüzde de bu üç topluluğu ifade etmek üzere Avrupa Topluluğu terimi kullanılmaktadır.³

Günümüzde dünyadaki en büyük ekonomik grup durumunda olan Avrupa Topluluğu (AT), yukarıda belirtildiği gibi üç ayrı kuruluşu kapsamaktadır. Birinci topluluk 18 Nisan 1951 tarihli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'dur. Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Antlaşmanın süresi yürürlüğe giriş tarihi olan 1952'den itibaren elli yıldır. Yani 2002 yılına kadar bu antlaşma hukuki yürürlüğünü devam ettirecektir. Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Luxemburg tarafından imzalanmıştır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Kurucu Antlaşması, konu itibarıyla sınırlıdır ve

(3) Seyidoğlu, a. g. c., s. 432.

örgüt sadece kömür ve çelik sektörüne yönelik işlev görebilecek şekilde görevlendirilmiştir.

İkinci ve üçüncü topluluklar ise 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanan iki ayrı antlaşmayla kurulmuştur. Bu antlaşmalardan birisi, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurmuştur. Bu kurucu antlaşma konusu itibariyle enerji sorununun çözümlenmesini, nükleer enerji sanayiinin kurulmasını, gelişmesini, nükleer enerjinin barışçıl amaçlar için kullanılmasını, enerji üretiminin artırılmasını amaçlamaktadır ve süresizdir.

Antlaşmalardan ikincisi Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurucu Antlaşmasıyla, bir ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomi politikalarının ahenkleştirilmesi, ekonomilerinin uyumlu gelişmesi, aralarındaki ilişkilerin ve halkın yaşam düzeylerinin dengeli ve devamlı olarak genişlemesi hedeflenmektedir (AET. 2. Mad.).⁴ Ayrıca bu antlaşmayla üye ülkeler arasında mal, sermaye, hizmet, işgücünün serbest dolaşımı amaçlanmıştır. Bu antlaşma da süreyle sınırlanmamıştır.

1951 tarihli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Kurucu Antlaşması'nı imzalayan altı ülke tarafından imzalanan bu antlaşmalar 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmişlerdir. Bu iki antlaşmaya sırasıyla Roma I ve Roma II Antlaşmaları da denmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi Topluluk Altılar arasında kurulmuştur (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Luksemburg). İngiltere topluluk dışında kalmış ve topluluk dışında kalan diğer ülkelerle beraber 1960 yılı başında Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuştur. Ancak AT'nin Roma Antlaşması'nın gösterdiği yolda başarılı bir ilerleme göstermesi karşısında kararını yeniden gözden geçirmiş ve 22 Ocak 1972 tarihinde üyelik antlaşmalarını imzalamıştır. 1 Ocak 1973'de diğer EFTA üyeleri olan İrlanda ve Danimarka da topluluğa katılmıştır. Daha sonra 1 Ocak 1981'de Yunanistan onuncu, İspanya ve Portekiz de 1 Ocak 1986 tarihinde, onbirinci ve onikinci üyeler olarak Topluluğa girmişlerdir. Son olarak 1 Ocak 1995'ten itibaren tam üyeliği kabul edilen üç ülke, Avusturya, İsveç ve Finladiya'dır.⁵

Bu gün için Avrupa Topluluğu'nun üye sayısı 15'dir ve bu üç antlaşma da yürürlüktedir. 1985 yılında Avrupa Tek Senedi'yle bu antlaşmaya önemli değişiklikler getirilmiş ve Avrupa Toplulukları'na, ekonomik boyutun yanında, sosyal boyut eklenmiştir.

(4) Mehmet Genç, Avrupa Toplulukları'nın Kurumsal ve Hukuksal Yapısı (Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 72, 1993), s. 12.

(5) T.C. Merkez Bankası, a. g. e., s. 17.

7 Şubat 1992'de imzalanan, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla da bu antlaşmalarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Ancak gerek Avrupa Tek Senedi, gerek Maastricht Antlaşması denen, asıl adı Avrupa Birliği Antlaşması olan antlaşma, yukarıda bahsedilen üç kurucu antlaşmanın yerini almamıştır. Sadece bu antlaşmalarda değişiklikler meydana getirilmiş, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun adı Maastricht Antlaşması'nın (MA) G maddesine göre Avrupa Topluluğu (AT) olarak değiştirilmiştir. AT üç sütun anlayışı üzerine kurulmuş olan MA'nın birinci sütununu oluşturmakta, Ekonomik ve Parasal Birlik de bu sütun kapsamında yer almaktadır. Diğer iki sütun olarak dış politika ve güvenlik politikası ve adalet ve içişleri alanında işbirliğinden oluşmaktadır. Avrupa Komisyonu, AT Komisyonu adını muhafaza etmektedir. Yalnızca Dışişleri Bakanları Konseyi "Avrupa Birliği Konseyi" adını almıştır. Dolayısıyla AB adının yalnızca iki sütun kapsamındaki konular (dış politika ve güvenlik, adalet ve içişleri) bağlamında kullanılması gerekmektedir. Bu açıklamaların ışığı altında MA'nın bir tadil antlaşması olduğunu söyleyebiliriz.⁶

Aşağıdaki incelemelerimizde Maastricht Antlaşması'nın EPB hedefine yönelik hükümleri esas alınmıştır.

2. 2. Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi (Avrupa Para Birliği Hedefi)

Uluslararası ekonomik entegrasyon Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ortak Pazar ve Ekonomik Birlik gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Serbest Ticaret Bölgesi'nde üye ülkeler arasında gümrük tarifeleri, kotalar v.s. gibi ticaret önündeki her türlü engel kaldırılır. Ancak üye ülkeler üçüncü ülkelerle olan ticaretinde kendi ulusal tarifelerini uygulama hakkına sahiptir. Gümrük Birliği'nde ise Serbest Ticaret Bölgesi'ne ek olarak, birliğe üye ülkeler üçüncü ülkelerle olan ticaretlerinde ortak bir gümrük tarifesi uygulamak zorundadırlar. Ortak Pazar'da ise üye ülkeler arasında, Gümrük Birliği'ne ek olarak işgücü ve diğer üretim faktörlerinin birlik içinde serbest dolaşımı sözkonusudur. Böylece mal ve faktör piyasaları da bütünleşmiş olur. Ekonomik birlik ise, Ortak Pazar'a ek olarak birlik içinde para ve maliye politikalarının da bütünleşmiş olmasını gerektirir.⁷ Ekonomik ve Parasal Birlik, kişiler, mallar, hizmetler ve sermaye için tam serbest dolaşım, ulusal paralar arasında sabit kur ve tek bir para anlamındadır.⁸

(6) T.C. Merkez Bankası, a. g. e., s. 89

(7) Besim Üstünel, Milletlerarası İktisadi Birleşmeler Teorisi (Ankara: S.B.F. Yayınları No: 26, Ajans Türk Matbaası, 1960), s. 11.

(8) Ayşe İlhan Necipoğlu, Avrupa Para Birliği Hedefi ve ECU'nun Kullanımının Yaygınlaşmasının Dünya Para Sistemi Üzerindeki Etkileri (İstanbul: 1993), s. 15.

Burada öncelikle ekonomik birlik ve parasal birlik kavramları üzerinde durmak gerekmektedir. Bu iki kavram bir bütünün ayrılmaz parçaları olup, paralel bir şekilde gerçekleşmek durumundadır. Bununla birlikte anlatımda kolaylık sağlaması açısından bu bölümde tek bir kavram şeklinde ele alınarak Ekonomik ve Parasal Birlik kavramı kullanılacaktır.

Ekonomik ve Parasal Birlik kavramlarının bütünlüğüne değindikten sonra parasal birlik, değiştirilemez şekilde sabitleştirilmiş döviz kurları ya da tek bir döviz kuru şeklinde tanımlanabilir. Ekonomik birlik ise parasal birlik ile birlikte, tam olarak işlemesi gereken kurallar bütünüyle, içte sınırsız bir ortak pazar şeklinde ortaya konabilir. Ekonomik birlik, üye devletlerin ortak ekonomik hedeflerini ve hedeflere ulaşılması için ortak politikalar geliştirilmesini gerektirir. Bir parasal birliğin oluşabilmesi için öncelikle paraların tam konvertibilitesi, sermaye işlemlerinin tam liberasyonu ve bununla birlikte bankacılık ve diğer finans piyasalarının tam entegrasyonunun sağlanması, dalgalanma marjlarının kaldırılarak döviz kuru paritelerinin sabitleştirilmesi gerekir. Bu şartlardan tam konvertibilite ve sermaye işlemlerinin tam liberasyonunun Tek Pazar Programının tamamlanması ile kendiliğinden gerçekleşeceği söylenebilir. Üye ülkelerin döviz kurları sabitleştirildiğinde, parasal birliğin en önemli koşulu yerine getirilmiş olacaktır. Böylece tek bir parasal alan oluşacaktır. Parasal birlikle birlikte ekonomik birliğin tamamlanması için aşağıdaki hususların da gerçekleştirilmesi gerekir.⁹

- a) İçerisinde kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe hareket edebildiği tek bir pazar,
- b) Piyasa mekanizmasını güçlendirmeyi hedefleyen rekabet politikası ve diğer tedbirler,
- c) Yapısal değişme ve bölgesel gelişmeyi hedefleyen ortak politikalar,
- d) Bütçe politikalarıyla ilişkili bağlayıcı kurallar getiren makroekonomik politikada koordinasyon.

Ekonomik entegrasyonun temel amacı ekonomik kaynakların optimal kullanımı ve verimliliğin artmasıdır. Ekonomik ve Parasal Birliğin kurulmasının altında yatan temel hedef ise, ülke içinde ve dışında daha fazla istikrar sağlamaya yönelik politikalar yoluyla Avrupa'da bir parasal istikrar alanı meydana getirmektir. Bu hedefin gerçekleşmesi için de, döviz kuru istikrarının sağlanması, toplulukta daha fazla ekonomik ve siyasal bütünleşme elde etmek için sisteme katılan ülkeler arasında enflasyonun kontrolüne yönelik olarak, ulusal ekonomi

(9) Nccipoğlu, a. g. c., s. 15.

ve para politikaları arasında daha fazla yakınlaşmanın sağlanması gerekmektedir.¹⁰

Avrupa Topluluğu için ekonomik ve parasal birliğin kapsamı, malların, insanların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, ortak bir dış gümrük vergisi sisteminin kabulü, üye devletlerin milli para birimleri arasındaki döviz kurlarının değişmez bir şekilde sabit tutulması veya ortak bir para biriminin kullanılması, ortak ekonomik ve parasal politikaların uygulanması olarak belirlenebilir. Bunun yanında mali bütünleşmenin gerçekleştirilmesi, üçüncü ülkeler karşısında ortak para politikalarının kabul edilmesi, topluluk düzeyinde ortak bir Merkez Bankası kurulması gibi belirli karar alma kurallarının varlığı da gerekir. Bu arada Avrupa Para Birliği'ne yalnızca kararlar ve tedbirler almak koşuluyla ulaşılamayacağına, bunun yerine oturmuş ve istikrarlı çalışma mekanizmalarına sahip temellerin kurulması gerektiğinin anlaşılmasıyla, Toplulukta bir parasal istikrar alanı oluşturmayı amaçlayan Avrupa Para Sistemi (APS) 13 Mart 1979'da kurulmuştur.¹¹

2. 3. Avrupa Para Sistemi ve Kuruluşu

Bu kısımda Avrupa Topluluğu'nda parasal bütünleşme çalışmaları, Roma Antlaşması'nın imzalanmasından günümüze kadar geçen süre içinde özetlenmeye çalışılacaktır. Avrupa Topluluğu içinde para birliğine (ekonomik ve parasal birlik) gitmenin üye ülkeler tarafından benimsenmesinde uluslararası para bunalımının rolü büyük olmuştur. Bu bunalım aynı zamanda para birliğine geçişi de geciktirmiştir. Dönem içindeki ekonomik olaylara tam olarak değinmenin imkansızlığı gözönüne alınarak, Avrupa Para Sistemi'nin tarihsel gelişimine özetle değinmekte fayda vardır.

2. 3. 1. Roma Antlaşması'ndan Avrupa Komisyonu'nun Aralık 1968 tarihli Momerandumu'na (1957-1968)

Roma Antlaşması üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, gümrük birliği, tarım, ulaşım ve diğer konularda ortak politikalar oluşturulmasına yönelik bir çok politikalar oluşturulmasına yönelik birçok hüküm içermektedir. Ancak, parasal birlik üye ülkelerin kendi ulusal egemenliklerini yakından ilgilendiren bir konu olduğundan bu konu üzerinde fazla durulmamıştır.¹² Bu yüzden Roma Antlaşması'ndan itibaren ilk 10 yıl içinde gümrük

(10) Ömer Bolat, "Avrupa Para Sistemini 11 Yıllık Uygulamasının Bir Değerlendirmesi", İKV Dergisi, Sayı: 79, (Mayıs 1990), s. 14.

(11) Ömer Bolat, Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik ve Parasal Birlik, (İstanbul: İKV Yayınları, Ekim 1990), s. 1.

(12) Necipoğlu, a. g. e., s. 28.

birliğini gerçekleştiren, faktörlerin serbest dolaşımını sağlayan, çalışma, yerleşme konularında uyumlu hareketi sağlayan ve böylece ekonomik ve sosyal alanda önemli gelişmeler kaydeden Topluluk, parasal birlik konusunda 1978 yılına kadar hiç bir gelişme sağlayamamıştır. Bunda Roma Antlaşması'nın yapısının olduğu kadar, parasal konularda uyum sağlamanın zorluklarının da rolü büyüktür.¹³ Ayrıca 1950'lerde birliğe üye 6 ülkede benzer büyüme oranları, benzer düşük enflasyon oranları ve verimlilik artışında benzer memnun edici bir trend söz konusudur. Bu yüzden parasal birlik konusu üzerinde durma ihtiyacı da mevcut değildir.¹⁴

Bu açıklamaların ışığı altında 1957-1968 tarihleri arasında gelişen olayları şöyle özetleyebiliriz. 1958 yılında, Roma Antlaşması'nda belirtilen para komitesi kurulmuştur. Aynı zamanda üye ülkeler paralarının tam konvertibilitesini sağlamışlardır. 1960 yılında, Avrupa Konseyi, Kısa Vadeli Ekonomi Politikası Komitesi'nin kurulmasına karar vermiş, bazı sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve diğerleriyle ilgili hükümlerin de hafifletilmesini sağlamıştır.¹⁵

1963-1964 yıllarında Topluluğa üye ülkelerde yüksek oranlı enflasyon sorununun ortaya çıkması, fiyat ve maliyet trendleri arasındaki farkların büyümesi ve İtalya'nın ciddi ödemeler bilançosu sorunları ile karşı karşıya kalması sonucu, Avrupa Konseyi, üye ülkelerin merkez bankalarının guvernörlerinden oluşan bir komitenin kurulmasına karar vermiştir. Bu komitenin görevleri arasında, döviz kuru değişikliklerinin planlanması, kredi politikalarının düzenlenmesi, önemli uluslararası parasal sorunlarda danışmanlık v.s. bulunmaktadır. Bu komitenin açık adı Avrupa Topluluğu Üye Ülkeleri Merkez Bankaları Guvernörleri Komitesi'dir. Bu arada Bütçe Politikası Komitesi ve Orta Vadeli Ekonomi Politikası Komitesi de kurulmuştur.¹⁶

Bu gelişmeleri takip eden yıllarda hiçbir gelişme sağlanamamıştır ve dört yıllık bir kayıtsızlık dönemi yaşanmıştır (1964-1968). Bu dönemde üye ülkeler sürekli olarak ödemeler fazlası vermişlerdir. Bundan dolayı paralarının değeri devamlı olarak birbirlerine nazaran kıymetlendiğinden, parasal birlik alanında hiçbir gelişme sağlanamamıştır.¹⁷ Bu dört yıllık kayıtsızlık dönemini 1968-1969 yıllarındaki para bunalımı takip etmiştir. Bu

(13) Aktan, a. g. e., s. 86.

(14) Hitiris, a. g. e., s. 133.

(15) Clive Archer, Fiona Butler, The European Community (Great Britain: Pinter Publishers Limited, 1992), s. 79.

(16) Aktan, a. g. e., s. 88.

(17) Nccipoğlu, a. g. e., s. 30.

parasal bunalım üye ülkelerin mali yapılarını büyük ölçüde etkilemiştir. 1969'da özellikle Fransa ile Almanya arasında bir ekonomik kriz yaşanmıştır ve bunun sonucunda Fransız hükümeti Frangı % 11.1 oranında devalüe etmek zorunda kalmıştır.¹⁸ Bu olumsuz gelişmeler karşısında Avrupa Komisyonu Avrupa Konseyi'ne bir momerandum sunmak zorunda kalmıştır. Aralık 1968 tarihli bu momerandumda aşırı spekülatif sermaye hareketlerinin önlenmesine dikkat çekilmiş, hızlı bir ekonomik büyüme, üretim maliyetlerinde ve fiyatlarda dengeli bir gelişme sağlanması önerilmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi 12 Aralık 1968 tarihli toplantısında üye ülkelerin ekonomi politikalarının birbirine yakınlaştırılması, parasal işbirliğinin kuvvetlendirilmesi konularını da karara bağlamıştır. Bu toplantının sonrasında 12 Şubat 1969'da bu gün I. Barre Planı olarak da anılan bir rapor sunulmuştur. Bu rapor ekonomi politikalarının eşgüdümü ve parasal işbirliği önlemlerini içermektedir.¹⁹ Üye ülkelerin böyle bir birliğe gitmelerinin nedenleri, Topluluğun dolar karşısında daha kuvvetli olma arzusu, 1968-1969 yılları para krizinin üye ülkelere birleşmenin gerekliliğini hatırlatması, Roma Antlaşması'nda belirtilen geçiş döneminin 31 Aralık 1969 tarihinde sona erecek olmasına rağmen gümrük birliğinin bu tarihten önce gerçekleşmesi, ortak tarım politikasının sağlanmış olması karşısında üye ülkelerin yeni bir atılıma ihtiyaç duymaları olarak özetlenebilir.

I. Barre Planı'nın içeriğini maddeler halinde sıralayabiliriz.²⁰

- a) Ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşan ülkeler için otomatik, şarta bağlı olmayan, kısa vadeli kredi olanaklarının sağlanması,
- b) Gelecekteki büyüme hızları konusunda üye ülkeler arasında bir uzlaşma sağlanması,
- c) Üye ülkelerin orta vadeli ekonomik planlarının eşgüdümü konusunda bir danışma sisteminin oluşturulması,
- d) Ödemeler dengesi sorunu sürekli olan üye ülkeler için şarta bağlı orta vadeli kredi olanaklarının sağlanması.

2. 3. 2. 1969 La Hey Zirvesi ve Werner Raporu'ndan Kopenhag Zirvesi'ne

1-2 Aralık 1969'da Topluluk devlet başkanlarının La-Hey'de yaptıkları toplantıda, Avrupa Konseyi'nden, ekonomik ve parasal birliği aşamalı olarak gerçekleştirecek bir plan

(18) Hitiris, a. g. e., s. 133.

(19) Aktan, a. g. e., s. 91.

(20) Nccipoğlu, a. g. e., s. 31.

hazırlanması istenmiştir. 6 Mart 1970 tarihli kararla Pierre Werner başkanlığında bir komite oluşturulmuştur. Bu komitenin sunduğu ve II. Barre Raporu olarak anılan memorandumda hem ekonomik hem de parasal alanda paralel gelişmeler önerilmekteydi.

8 Ekim 1970 tarihli Werner Raporu'nda ekonomik ve parasal birlikle ilgili bir program sunulmaktaydı. Bu raporda, tek bir topluluk para birimi oluşturulması, bölge içindeki sermaye hareketlerinin tamamının serbestleştirilmesi, Topluluk Merkez Bankası kurulması ve Avrupa Parlemantosuna karşı sorumlu bir topluluk karar merkezi oluşturulması önerilmekteydi.²¹ Bunun yanında toplulukta, ortak para ve kredi politikalarının uygulanması, sermaye hareketleriyle birlikte malların, kişilerin, hizmetlerin serbest dolaşımı, üye devletlerin bütçe politikalarını belirlemede Topluluğun dolaysız olarak etkide bulunması, Toplulukta dengeli ve uyumlu bir gelişme için ortak bir bölgesel politikanın uygulanması da öneriler arasında bulunmaktaydı.²²

Bu önerilerin büyük bir kısmı 22 Mart 1971 tarihli Konsey toplantısında üye ülkelerin devlet temsilcileri tarafından onaylanmış ve 1 Ocak 1971-31 Aralık 1973 tarihleri arasında yer alacak I. dönemde alınması gerekli önlemler konusunda anlaşılmıştır. Parasal birliğe geçiş için ilk adım olarak üye ülkelerin kurları arasındaki dalgalanma marjının daraltılması gerekmektedir. Üye ülke Merkez Bankaları, Konsey kararlarına dayanarak Haziran 1971'de döviz kurlarının dalgalanma marjlarını % 7.5'dan % 6'ya indirme kararı almışlardır. Ayrıca yürürlükteki kısa-vadeli destekleme mekanizmasına ek olarak orta-vadeli (2-5 yıl) mali yardım sistemi mekanizmasının kurulması da karara bağlanmıştır.²³

2 Mart 1971 Konsey kararlarına dayanılarak, 24 Nisan 1972 Basle Antlaşmasıyla üye ülke Merkez Bankaları, Topluluk paralarının kurları arasındaki dalgalanma bandını \pm % 2.25'e indirmiştir (Yılan Uygulaması). Bu paralar ile dolar arasındaki dalgalanma marjı \pm % 4.5'luk bir band ile daha geniş tutulmuştur (Tünel Uygulaması). Yılanı tünelde tutabilmek için gerekli müdahalelerin dolarla yapılması, fakat Topluluk kurlarının "yılan" içinde tutulmasında Topluluk paralarının kullanılması kabul edilmiştir.²⁴ Tüneldeki yılan düzenlemesi 24 Nisan 1972-12 Mart 1973 arasında uygulanabilmiştir. Bu uygulamaya bütün üyeler katılmadığı gibi, katılan ülkelerde istikrarsızlık göstermişlerdir. İngiltere, Danimarka ve İrlanda önce uygulamaya dahil olan, sonra terk eden ülkeler arasındadır. 1973-1978 arası üyeler değişik nedenlerle ve değişik zamanlarda uygulamaya dahil olmuşlar veya çıkmışlardır. Nisan 1978'de Kopenhag Doruğu'nda ekonomik durumun kötüye gidişi,

(21) Aktan, a. g. e., s. 94.

(22) Necipoğlu, a. g. e., s. 33.

(23) Aktan, a. g. e., s. 95.

(24) Aktan, a. g. e., s. 97.

doların sürekli değer kaybedişi, yüksek enflasyon oranları gündeme geldi ve parasal birlik için ciddi bir girişimin yapılması gereği bir kez daha anlaşıldı. Kopenhag Doruğu'ndaki tartışmaları değerlendiren Avrupa Konseyi Temmuz 1978 Bremen Doruğu'nda parasal işbirliğini gerçekleştirecek bir plan özeti sunmuştur. Amaç Avrupa'nın parasal bakımdan istikrara kavuşmasını sağlamak için Avrupa Para Sistemi'nin düzenlenmesini sağlamaktır. Bremen Doruğu'nda, üye ülkeler Avrupa Para Sistemi'nin ana hatlarını şöyle belirlemişlerdir.²⁵

1. Döviz kurlarının yönetimi açısından Avrupa Para Sistemi en az "yılan" uygulaması kadar disiplinli olacaktır. Avrupa Para Sistemi'nin başlangıç aşamasında ve sınırlı bir süre için, yılan katılmamış olan ülkeler, merkez kurları etrafında daha geniş bir dalgalanma marjını kabul edebileceklerdir. Avrupa Para Birimi (ECU) bu sistemin çekirdeğini oluşturacak ve özellikle Topluluğun para otoriteleri tarafından borç tasfiyesi aracı olarak kullanılacaktır.

2. Başlangıçta ECU, Topluluk Merkez Bankaları tarafından kullanılmak üzere, fonda açılacak altın ve dolar hesapları ve üye ülkelerin ulusal paralarının karşılığında yaratılacaktır.

3. Avrupa Para Sistemi'ne katılan üye ülkeler, üçüncü ülkelere karşı uyguladıkları kambiyo politikalarının eşgüdümünü sağlayacaklardır. Dolara karşı müdahalelerde bir eş güdüm sağlanacak ve bu müdahalelerin % 20'sinin ECU hesaplarıyla yapılmasına olanak verilecektir.

4. Avrupa Para Sistemi'nin yürürlüğe girmesinden en geç iki yıl sonra mevcut organlar ve düzenlemeler Avrupa Para Fonu (EMF European Monetary Fund) şeklinde konsalide edilecektir.

5. Parasal işbirliği ancak iç ve dış ilişkilerde istikrarı sağlayacak politika uygulamalarıyla gerçekleştirilebilecektir. Bu ilke ödemeler bilançosu açık veren ülkeler kadar fazla veren ülkeler için de geçerlidir.

Avrupa Konseyi, 5 Aralık 1978 tarihinde Brüksel'de toplanmış ve Avrupa Para Sistemi'nin 1 Ocak 1979 tarihinde yürürlüğe girmesine karar vermiştir. Ancak Avrupa Para Sistemi, 13 Mart 1979 tarihinde uygulamaya konulabilmiştir. İlk anda Belçika, Danimarka, Almanya, Fransa, Lüksemburg ve Hollanda sisteme katılma kararı almıştır. Sonrada İtalya ve İrlanda da sisteme katılacağını bildirince, sadece İngiltere sistemin dışında kalmıştır. Ancak İngiltere de sistemi dışardan desteklemeyi kabul etmiştir.²⁶

(25) Ali M. El-Agraa, The Economics of The European (London: Philip Allan, Third Edition, 1990), s. 118.

(26) T. C. Merkez Bankası, a. g. e., s. 112.

2. 4. Avrupa Para Sistemi'nin İşleyişi

2. 4. 1. Avrupa Para Birimi (ECU) (EURO)

Avrupa Para Sistemi birbirini tamamlayan iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan biri ECU, diğeri ise döviz kuru mekanizmasıdır. Sistemin özünde İngilizce "European Currency Unit" (Avrupa Para Birimi) kelimelerinin baş harflerinden oluşan ve aynı zamanda 13. yüzyılda Fransa'da kullanılan bir altın sikkenin adını taşıyan ECU yer almaktadır. ECU belli sayıda üye ülkenin paralarından oluşan, değerini Birlik paralarından belli miktarlar içeren bir sepetten alan ve henüz maddi varlığı bulunmayan bir para birimidir.²⁷

13 Aralık 1978 tarihinde, Avrupa Konseyi ECU'yu oluştururken, aynı zamanda diğeri işlevleri yanında ECU'nun uzun dönemde uluslararası rezervlerde yer alan bir para birimi ve uluslararası kredi ve maliye aracı olarak da gelişmesine karar vermiştir.²⁸

Ulusal paraların ECU sepeti içerisindeki miktarlarının ne olacağı ilgili üye devletin Topluluk milli geliri ve dış ticareti içindeki payları gibi çeşitli ekonomik göstergelere göre saptanmaktadır. ECU sepetinin bileşimi her 5 yılda bir veya bir paranın ağırlığı % 25 ya da daha fazla değiştiği zaman istek üzerine gözden geçirilir. Son olarak Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle sepetin içeriği dondurulmuştur. Halen ECU sepetinde yer alan paralar ve bunların miktarları aşağıdaki tablodaki gibidir.²⁹

ECU'nun başlıca dört işlevi vardır.³⁰

1. Döviz kuru mekanizmasında sisteme dahil her bir paranın bir ECU karşısındaki değeri anlamına gelen, merkezi kurların tespitinde kullanılır (Ortak Payda).
2. Müdahale mekanizması bölümünde açıklanacak olan sapma göstergesinin hesaplanmasında referans birimi olarak yer alır.
3. Destekleme operasyonlarından doğan borç ve alacakların hesaplanmasında ve ödenmesinde kullanılır.

(27) T. C. Merkez Bankası, a. g. e., s. 112.

(28) Ayşe İlhan Necipoğlu, a. g. e., s. 48.

(29) Ömer Bolat, "Avrupa Para Sistemi'ndeki Son Krize Uzanan Süre", İKV Dergisi, Sayı: 113-114, (Eylül-Ekim 1993), s. 25.

(30) T. C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye (Ankara: 1991), s. 69.

4. Sisteme dahil ülkelerin merkez bankaları arasında bir hesaplama ve rezerv aracıdır.

Tablo 2. 1. ECU Sepetinde Yeralan Paralar ve Bunların Miktarları

Milli Para Birimleri	Belirli Sabit Miktarları	Ağırlıkları
Alman Markı	0.6242	30.1
İngiliz Sterlini	0.08784	13.0
Fransız Fransı	1.332	19.0
İtalyan Lireti	151.8	10.15
Hollanda Florini	0.2198	9.4
Belçika Fransı	3.301	7.6
Lüksemburg Fransı	0.130	0.3
Danimarka Kronu	0.1976	2.45
İrlanda Lirası	0.008552	1.1
Yunan Drahmisi	1.440	0.8
İspanyol Pesatası	6.885	5.3
Portekiz Esküdosi	1.393	0.8
		100.0

Kaynak: Ömer Bolat, "APS'ndeki Son Krize Uzanan Süreç", İKV Dergisi, Sayı: 113-114, (Eylül-Ekim 1994), s. 25.

Bu fonksiyonların yanında ECU'nun özel amaçlarla kullanımı da özellikle Tek Pazar hedefleri gerçekleştiğçe giderek genişlemektedir. Ayrıca bugün değeri ECU ile ifade edilen tahviller çıkartılmakta, ticaret bankaları ECU cinsinden mevduat, kredi işlemleri yapmaktadırlar. Bütün bunlar döviz piyasalarında peşin ve vadeli ECU işlemlerinin de büyük ölçüde artmasına neden olmuştur. Böylece, en azından uluslararası ticarete ECU'nun, bir paranın üç temel işlevini (değişim aracı, değer ölçüsü ve biriktirme aracı olma) yerine getirmeye başladığı rahatlıkla söylenebilir.³¹

Avrupa Para sistemi'nin ikinci unsuru döviz kuru mekanizmasıdır. Aşağıda bunun üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

2. 4. 2. ECU Rezervlerinin Oluşumu

ECU cinsinden rezervler döner swap düzenlemeleri ile yaratılmaktadır. Döner swap mekanizması gereğince, Birliğe üye olan ülkeler, üç aylık bir süre için, sahip

(31) T. C. Merkez Bankası, a. g. e., s. 113.

oldukları altın ve dolar rezervlerinin % 20'sini Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'na (European Monetary Cooperation Fund-EMCF) aktarmakta ve bu sürenin sonunda vermiş oldukları altınları ve dövizleri geri alarak, daha sonra bunları tekrar ECU ile değiştirmektedirler. Merkez Bankaları tarafından yaratılan ECU miktarı, altının ve Amerikan Doları'nın fiyatı olmak üzere, Avrupa'ya bağlı olmayan faktörler tarafından belirlenmektedir. Amerikan Doları ve altınlar üyelerin merkez bankalarının tasarrufunda kalmakta ve onlar da bunları Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'nun hesabına yöneltmektedirler.

ECU cinsinden rezervlerin döner swap mekanizmaları aracılığıyla yaratılması sistemine katılım, döviz kuru mekanizmasına iştirak eden ülkeler için zorunlu olmakla beraber, diğerleri için isteğe bağlıdır.³²

2. 4. 3. ECU Merkezi Değeri Esas Alınarak İkili Kur Hesaplaması

APS, temelde sabit ama ayarlanabilir bir döviz kuru sistemidir. Döviz kuru mekanizmasının işleyişini düzenleyen kurallar Avrupa Konseyi'nin 5 Aralık 1978 tarihli yönergesinde yer almaktadır. Yönergenin ortaya koyduğu kurallara göre, her üye ülke parasının ECU'ye karşı bir merkezi değeri vardır ve bu merkezi değerler parite ızgaralarının temelini oluşturmaktadırlar. Üye ülkelerin paralarının birbirlerine karşı \pm % 2.25 dalgalanma marjı dahilinde dalgalanmaları ve bazı üye ülke paraları için de bu dalgalanma marjının \pm % 6 olması kuralı getirilmiştir. Örneğin APS kurulurken İtalya'ya ve Döviz Kuru Mekanizmasına (DKM) 19 Haziran 1989'da son katılan ülke olan İspanya'ya diğer ülkelerden daha yüksek enflasyon oranlarına sahip olmaları dolayısıyla, milli paraları Lire ve Peseta için \pm % 6'lık dalgalanma marjı tanınmıştır. Daha sonra İtalya dalgalanma marjını \pm % 2.25'e düşürmüştür.³³

Bunlara ek olarak, yönerge, DKM'na katılmayan ülke paralarının da daha ileri bir tarihte bu mekanizmaya katılabileceklerini öngörmektedir. Üye ülke paralarının merkezi (esas) değeri ECU cinsinden ifade edilmektedir. ECU Merkezi Değeri,

$$1 \text{ ECU} = \dots\dots\dots \text{ Üye Ülke Parası}$$

şeklinde belirtilmektedir. Örneğin 13 Mart 1979 tarihi itibarıyla;

(32) Necipoğlu, a. g. e., s. 53.

(33) Ömer Bolat, "APS'nin 10 Yıllık Uygulamasının Bir Değerlendirmesi", İKV Dergisi, Sayı: 79, (Mayıs 1990), s. 14.

1 ECU = 5.79831 Fransız Frangı

1 ECU = 2.51064 Alman Markı'na eşittir.³⁴

6 Mart 1995 tarihide itibaren geçerli olan merkezi ECU pariteleri, ikili pariteler ve dalgalanma marjları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2. 2. ECU Pariteleri, İkili Pariteler ve Dalgalanma Marjları (6 Mart 1995 tarihinden itibaren)

	1 ECU		100 BLF	100 DKR	100 DM	100 PTA	100 FF	100 IRL	100 HFL	100 OS	100 ESC
BLF	39.3960	+	-	627.880	2395.20	28.1525	714.030	57.7445	2125.60	340.420	23.3645
		=	-	540.723	2062.55	24.2447	614.977	49.7289	1830.54	293.163	20.1214
		-	-	465.665	1776.20	20.8795	529.660	42.8260	1576.45	252.470	17.3285
DKR	7.28580	+	21.4747	-	442.968	5.20640	132.066	10.6792	393.105	62.9561	4.32100
		=	18.4938	-	381.443	4.48376	113.732	9.19676	338.537	54.2170	3.72119
		-	15.9266	-	328.461	3.86140	97.9430	7.92014	291.544	46.6910	3.20460
DM	1.91007	+	5.63000	30.4450	-	1.36500	34.6250	2.80000	103.0581	16.5050	1.13280
		=	4.84837	26.2162	-	1.17548	29.8164	2.41105	88.7526	14.2136	0.975561
		-	4.17500	22.5750	-	1.01230	25.6750	2.07600	76.43261	12.2410	0.840100
PTA	162.493	+	478.944	2589.80	9878.50	-	2945.40	238.175	8767.30	1404.10	96.3670
		=	412.461	2230.27	8507.18	-	2536.54	205.113	7550.30	1209.18	82.9927
		-	355.206	1920.70	7326.00	-	2184.40	176.641	6502.20	1041.30	71.4690
FF	6.40608	+	18.8800	102.100	389.480	4.57780	-	9.38950	345.650	55.3545	3.79930
		=	16.2608	879.257	335.386	3.94237	-	8.08831	297.661	47.6706	3.27188
		-	14.0050	757.200	288.810	3.39510	-	6.96400	256.350	41.0533	2.81770
IRL	0.792214	+	2.33503	12.6261	48.1696	0.566120	14.3599	-	42.7439	6.84544	0.469841
		=	2.01090	10.8734	41.4757	0.487537	12.3666	-	36.8105	5.89521	0.404620
		-	1.73176	93.6403	35.7143	0.419859	10.6500	-	31.7007	5.07688	0.348453
HFL	2.15214	+	6.34340	34.3002	130.834 ¹	1.53793	39.0091	3.15450	-	18.5963	1.27637
		=	5.46286	29.5389	112.673	1.32445	33.5953	2.71662	-	16.0149	1.09920
		-	4.70454	25.4385	97.0325 ¹	1.14060	28.9381	2.33952	-	13.7918	0.946611
OS	13.4383	+	39.6089	214.174	816.927	9.60338	243.586	19.6971	725.065	-	7.97000
		=	34.1107	184.444	703.550	8.27008	209.773	16.9629	624.417	-	6.86356
		-	29.3757	158.841	605.877	7.12200	180.654	14.6082	537.740	-	5.91086
ESC	195.792	+	577.090	3120.50	11903.3	139.920	3549.00	286.983	10564.0	1691.80	-
		=	496.984	2687.31	10250.5	120.493	3056.35	247.145	9097.55	1456.97	-
		-	428.000	2314.30	8827.70	103.770	2632.10	212.838	7834.70	1254.70	-
DR	292.867 national										
LIT	2106.15 national										
UKL	0.786652 national										

¹ Alman ve Hollanda para otoriteleri arasında yapılan bir antlaşma uyarınca, Frankfurt'ta 100 Fl. satış kuru 90.7700 DM, alış kuru ise 86.700 DM; Amsterdam 'da 100 DM satış kuru 115.236 Fl., alış kuru ise 110.1675 Fl. olacaktır (Kaynak: T.C.Merkez Bankası, a. g. k., s. 115).

2. 4. 4. Kur Sistemi ve Müdahale Mekanizmaları

Döviz Kuru Mekanizması'nda, İkili Merkezi Pariteler ve Parite Grid Temeli, Maksimum Sapma Marjı ve Sapma Eşiği olmak üzere iki tür dalgalanma marjı bulunmaktadır.

Avrupa Para Sistemi'nde merkezi (esas) kurlar kur sistemine müdahale etmenin bir yoludur. Topluluk üyeleri arasında oluşan kurlar belirli alt ve üst sınırlar arasında dalgalanabilirler. Bu sınırlı dalgalanma sistemine "süper yılan" denilmektedir. Sistem içinde merkezi kurlara herbiri \pm % 2.25 olmak üzere alt ve üst sınırlar tanınmıştır. Bu durumda merkezi kurlar ile üst ve alt sınırlar, yani müdahale eşikleri, süper yılanı oluşturmaktadır. Fiili kurlar müdahale eşiklerini aşmadıkları sürece ilgililer hiçbir müdahalede bulunmamaktadırlar. Kurlar bu sınırları aşarsa, ilgililer biraraya gelerek kurların bu sınırların içinde kalmasını sağlamakla yükümlüdürler. Kurların sınırlar içinde kalmasını sağlayacak olan kurumlar ise üye ülkelerin merkez bankalarıdır. Müdahale, değeri tavana ulaşan paranın satılması, değeri tabana yaklaşan paranın ise alınması şeklinde olmaktadır. Bu tür müdahaleler için gerekli olan fonlar, APS içinde, ECU üzerinden birimlendirilmiş olarak, ilgili merkez bankalarından sağlanan krediler aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu durumda, ödünç alan merkez bankası ECU üzerinden borçlu, ödünç veren merkez bankası ECU üzerinden alacaklı olmaktadır. Borçlu olan merkez bankası, alacaklı olan merkez bankasına ECU üzerinden faiz ödemekle yükümlüdür. Bu borç-alacak denklik işlemi Avrupa Parasal İşbirliği Fonu tarafından yapılmaktadır. Gücü zayıflamış olan parayı desteklemek yeterli olmazsa sınırların kendisi de değiştirilebilmektedir. Bu işleme İkili Merkezi Kurlarda Ayarlama (realignment) denilmektedir. Üye ülkeler, kendi aralarında sınırlı bir dalgalanmayı öngörmekle beraber, Topluluk dışı ülkelere karşı paralarını beraberce dalgalandırmaktadırlar.³⁵

Sapma Eşiği DKM'na müdahale etmenin diğer bir yolunu oluşturmaktadır. Sapma Eşiği, her bir üye ülke parasında meydana gelebilecek dalgalanmayı diğer üye ülke paralarının dalgalanmalarının ağırlıklı ortalamasının bir oranı olarak ifade edilmektedir. Sapma Eşiği, sapmadan azami yayılmanın % 75'i olarak hesaplanmaktadır. Sapma Eşiği, belirli bir para biriminin maksimum sapma marjına yaklaşma boyutunu göstermekte, başka bir ifade ile, üye ülkelerin milli paralarını istikrara kavuşturmaları için harekete geçmelerini öneren bir erken uyarı sinyali niteliğini taşımaktadır.³⁶

(35) Necipoğlu, a. g. e., s. 57.

(36) Ömer Bolat, "APS'nin II Yıllık Uygulamasının Bir Değerlendirmesi" İKV Dergisi, Sayı: 79, (Mayıs 1990), s. 15.

Topluluğa üye olan bir ülke parasının sapma eşiğini geçmesi halinde, ilgililer, yeniden istikrarı sağlayabilmek için bazı tedbirler almak zorundadırlar. Bu tedbirler, çeşitlendirilmiş müdahale (döviz borsalarında farklı paralarla yapılan müdahale), milli para politikası tedbirleri, merkezi paritede değişiklik yapma, mali politika veya gelir politikası tedbirleri olarak sayılabilir. Sapma Eşikleri aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır:³⁷

100 - İlgili ülke parasının sepet
içindeki ağırlığı

$$\text{Sapma Eşikleri} = 0.75 \times (\pm 2.25 \text{ veya } \pm \% 6\text{'lık sınır}) \times \left(\frac{\text{-----}}{100} \right)$$

Yukarıdaki açıklamaların ışığı altında, sistemin ECU sepeti içinde daha çok ağırlığı olan üye ülke paralarının sapma eşiklerini daha dar, ECU sepeti içinde daha az ağırlığı olan üye ülke paralarının sapma eşiklerini ise daha geniş tuttuğunu söyleyebiliriz. Buradan, ECU sepeti içinde kontrolü elinde bulunduran ülkelerin Topluluğun istikrarı açısından daha büyük sorumluluk taşıdıkları sonucunu çıkarabiliriz.

2. 4. 5. Kredi Mekanizmaları

Yukarıda açıklanan kur sistemi ve müdahale mekanizmalarından sonra, APS'nin üçüncü mekanizması kredi mekanizmalarıdır. APS'nin kuruluşunda döviz kuru mekanizmasının işleyişini kolaylaştırmak ve ödemeler dengesi zorlukları yaşayan ülkelere yardımcı olabilmek amacı ile kredi olanakları oluşturulmuştur. Bunlar çok kısa vadeli kredi, kısa vadeli parasal destek ve orta vadeli mali yardım kolaylığıdır.³⁸

2. 4. 5. 1. Çok Kısa Vadeli Kredi

Üye ülkelerin merkez bankaları birbirlerine sınırsız miktarda, 45 gün vadesi olan kredi olanakları tanınmaktadır. Bu kredinin faizi üye ülkelerin resmi iskonto hadlerinin ortalamasına eşit olarak belirlenmiştir. Gerekirse vade bir üç ay daha uzatılabilmektedir.

(37) Necipoğlu, a. g. e., s. 59.

(38) T. C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye (Ankara: 1991), s. 71.

2. 4. 5. 2. Kısa Vadeli Parasal Destek

Kısa vadeli parasal destek, konjonktür devreleri arasındaki düzensizlikler veya önceden tahmin edilemeyen birtakım gelişmeler nedeniyle üye devletlerin ödemeler dengesinde ortaya çıkabilecek geçici açıkların finansmanına yardım amacıyla oluşturulmuştur. Bu desteğin kaynağını, sisteme dahil merkez bankalarının belirlenen kotalar dahilinde sağlayacakları krediler oluşturmaktadır. Bu tür kredinin vadesi 3 ay olup, en fazla iki kez daha yenilenebilmektedir. Faizi ise, ECU sepetine dahil olan ülke paralarının faizlerinin ağırlıklı ortalamasına eşittir.

2. 4. 5. 3. Orta Vadeli Mali Yardım Kolaylığı

Kısa vadeli parasal destekten farklı olarak dış ödemelerinde geçici nitelikte olmayıp, önemli sorunlarla karşılaşan üye ülkelere verilen kredidir. Vadesi 2-5 yıl arasında değişmekte ve faizi ve ödeme şartları önceden tespit edilmektedir. Bu tür krediden yararlanacak ülkeyi bir komisyon tavsiye etmektedir. Krediyi alan ülkenin, Avrupa Topluluğu Konseyi tarafından kendisine önerilen iktisadi siyaseti izleyerek gerekli iktisadi önlemleri alması gerekmektedir.

2. 5. Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik Parasal Birliği Gerçekleştirmede İzlenecek Olan Safhalar

Ekonomik Parasal Birliğin (EPB) nihai hedef olarak tanımı ve aşamalı olarak gerçekleştirileceği Werner Raporu'nda yer almıştır. Ancak her aşamanın neler olduğu, bir sonraki aşamaya nasıl geçileceği ve sonuca hangi yolla ulaşılabileceği net bir şekilde belirtilmemiştir. Komisyon başkanı Delors tarafından oluşturulan bir komite tarafından hazırlanan ve Haziran 1989'da Madrid Zirvesi'nde tüm üye ülkeler tarafından kabul edilen rapor (Delors Raporu) şu an için elde bulunan EPB konusunda temel belge niteliğindedir. Delors Raporu'nda EPB'nin oluşturulması tek bir süreç olarak ele alınmış ve bu süreç içindeki aşamaların birincisinin kabul edilmesinin, sürecin tamamının kabul edilmesi anlamına geleceği vurgulanmıştır. Raporda her aşamada atılacak adımlar aşağıdaki gibi tespit edilmiştir.³⁹

(39) Yonca Kaya, "Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı: 21, 22, (Mart-Nisan 1996), s. 154.

Üç safhadan oluşan EPB sürecinin 1 Temmuz 1990'da başlayan ilk safhası, üye ülkelerin ekonomi politikalarının birbirine yakınlaştırılmasını ve aynı zamanda da Topluluğun ekonomik performansının artırılmasını öngörmektedir. Böylece AB'de, döviz kurlarını sabitleştirme hedefine ulaşılması mümkün olacaktır. İlk safhanın 1 Temmuz 1990 ile 31 Aralık 1993 tarihleri arasında gerçekleşmesi öngörülmüş, bu tarihlere tam riayet edilmese de ikinci aşamaya geçilebilmiştir. İlk aşamada öngörülenler şöyledir.⁴⁰

a) Üye ülkeler arasında ekonomi politikalarında uyum sürecinin başlaması,

b) Bu uyum sürecinde üye ülkeler tarafından sermayenin serbest dolaşımının sağlanması, kamu açıklarının para politikası ile finansmanın engellenmesi, kamu yönetimlerinin finansmanına kamu garantisi verilmesinin engellenmesi, Maastricht uyumu çalışmalarının kontrolü için ulusal programların uygulamaya konması konularında çalışmaların yapılması,

c) İstisari bir Para Komitesi kurulması.

1993'deki derin ekonomik durgunluk, işsizliğin artması ile birlikte, yeterli yatırımların yapılamaması ve arka arkaya gelen iki para krizinin arkasından ikinci ve dolayısıyla, üçüncü safha için öngörülen zaman çizelgesine uyulamayacağı konusunda endişeler mevcuttu. Bu sırada ulusal paraların dalgalanma marjlarının \pm % 2.25'den \pm % 15'e çıkarılmasıyla APS içinde bulunduğu krizi atlattığı oldu. Böylece planlandığı gibi 2. safha 1 Ocak 1994'de başlamış oldu. 1 Ocak 1994 ile en geç 31 Aralık 1998 tarihleri arasında gerçekleşmesi öngörülen 2. safha bir geçiş dönemidir ve şunları içermektedir.⁴¹

a) Kamu açıklarının azaltılması yolundaki uyum çalışmalarının sürdürülmesi, bu alanda

- Kamu açıklarının GSMH'nin % 3'ünü geçmemesinin,
- Kamu borçlarının GSYİH'nin % 60'ını geçmemesinin sağlanması,

b) Bir Avrupa Para Enstitüsü kurulması, (Avrupa Merkez Bankasına temel teşkil edecek bu enstitü kurulmuştur).

c) Üye ülkelerin merkez bankalarının kamu yönetiminden bağımsız hale getirilmesi.

(40) İKV Yayınları No: 137, AB Bütünleşmesini Vardığı Nokta: 1996 Hükümetlerarası Konferansı ve Türkiye'nin Bu Gelişmedeki Yeri (İstanbul 1996), s. 36.

(41) İKV Yayınları No: 137, a. g. s. 36.

EPB'nin ilk iki safhası, ekonomi politikası ve döviz idaresi alanlarında geniş etkileri olan gelişmeleri içermektedir. Asıl büyük köklü değişiklikler üçüncü ve son safhada öngörülmektedir. Üçüncü safha en erken 1 Ocak 1997'de, en geç 1 Ocak 1999'da başlayacaktır ve öngörülenler şunlardır.⁴²

a) Tek paranın geriye dönüşü olmayan bir biçimde uygulamaya konması,

b) Üye ülkeler arasında EPB uyumu için kamu politikalarının daha yakından denetimi,

c) Uyum kriterleri açısından istisna elde etmiş olan üye ülkelerin durumlarının yılda iki kez incelenmesi,

d) Avrupa Merkez Bankası'nın ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin kurulması,

e) Para Komitesi'nin yerine geçecek bir Finansal ve Ekonomik Komite kurulması.

Üçüncü safhanın başlangıcında Avrupa Para Birimi ECU'nun yerini de EURO alacaktır. 1996 yılı sonuna doğru, üye ülkelerin Maliye Bakanları, Komisyon'un ve Avrupa Para Enstitüsü'nün yayınlacağı rapor ışığında, hangi ülkelerin EPB'ye geçiş için gerekli olan kriterleri yerine getirdiği konusunda karar vereceklerdir. Sekiz ya da daha fazla üye devlet, Maastricht Antlaşması'nın belirlediği bu kriterleri yerine getirebiliyorsa, Avrupa Konseyi nitelikli çoğunlukla bu ülkelerin 3. safhaya geçmelerini onaylayacaktır. Bu çoğunluk 1996'nın sonunda sağlanamazsa, bu kriterleri yerine getiren üye ülkelerin sayılarına bakılmaksızın otomatik olarak 1 Ocak 1999'da 3. safhaya geçebileceklerdir.

EPB'ye geçiş şartı olarak öngörülen bu beş kriter, üye ülkelerin EPB'nin kendisi olan üçüncü safhaya geçebilmek için sağlanması gereken ekonomik ve parasal şartları oluşturmaktadır. Bu şartlar şunlardır.⁴³

a) Enflasyon oranı, Birlik içinde en düşük enflasyon oranına sahip üç ülkenin oranlarının ortalamasından en fazla % 1.5 daha fazla olabilir,

b) Uzun vadeli faiz oranları, Birlik içinde en düşük faiz oranlarına sahip üç ülkenin oranlarının ortalamasından en fazla % 2 daha fazla olabilir,

(42) İKV Yayınları No: 137, a. g. k., s. 36.

(43) Yonca Kaya, a. g. m., s. 133.

c) Ulusal bütçe açığı, GSMH'nin % 3'ünden daha düşük olmalıdır,

d) Mevcut ulusal borç miktarı GSMH'nin % 60'ının altında olmalıdır,

e) Ulusal para da iki yıldan beri devalüe edilmemiş ve bu süre içinde Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının normal sınırları içinde korunmuş, bu sınırları aşacak derecede önemli dalgalanmalar yaşanmamış, özetle istikrarlı olmalıdır.

Bu beş kriter Konvergenz (Yakınlaşma) Kriterleri de denmektedir.⁴⁴

Üçüncü safhanın başında, ikinci safhada kurulan Avrupa Para Enstitüsü'nün yerini Avrupa Merkez Bankası alacak ve bir kaç ay sonra katılımcı ülkelerin paralarının kendi aralarındaki döviz kuru sabitleştirilmiş olacaktır. Kurulan bu merkez bankası ulusal hükümetlerden bağımsız olarak çalışacak ve üye ülkelerin para ve kambiyo politikalarının yürütülmesini sağlayacaktır. Bu arada Parasal Birliğin dışında kalan AB ülkeleri de ekonomik yapılarının izin verdiği andan itibaren EPB'ye katılacaklardır. Döviz kurlarının sabitleştirilmesinden hemen sonra adı EURO olacak tek para birimi kabul edilirken, ilk üç yıl boyunca ulusal paraların da tedavülde kalmalarına izin verilecektir. Bu üç yılın sonunda Avrupa Merkez Bankası'nın yeni madeni ve kağıt paralarının tedavüle sokulmasıyla (6 ay içinde) ulusal paralar tedavülden kalkacaktır.⁴⁵

Bu beş kriter dikkate alındığında hangi ülkelerin 1996 sonunda EPB'ye geçmeye hazır olacağını kesin olarak söylemek imkansız olmakla birlikte, bazı tahminlerde bulunulabilir. Bunun için öncelikle 1996 rakamlarına bakmakta fayda vardır.

1996 rakamlarından da anlaşıldığı gibi, ancak dört üye ülkenin, mevcut durumda Maastricht kriterlerinin tümüne uyduğu görülmektedir. Söz konusu dört üye devlet Danimarka, İrlanda, Lüksemburg ve Hollanda'dır. 1996 yılı rakamlarına bakıldığında üye ülkelerin özellikle bütçe yaklaşması konusunda gayret sarfettikleri görülmektedir. Almanya, Belçika, Avusturya, Finlandiya ve İsveç enflasyon ve uzun dönemli faiz hadleri kriterlerini yerine getirirken, Fransa enflasyon, toplam kamu borçları (borç stoğu) ve uzun dönemli faiz hadleri kriterlerini yerine getirebilmektedir. İngiltere de uzun dönemli faiz hadleri ve borç stoğu kriterlerini yerine getirmiştir. Topluluk üyelerinden Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz ise 1996 itibarıyla hiçbir kriteri yerine getirememiş durumdadır. Ayrıca üye ülkelerden İngiltere, İsveç ve Yunanistan'ın halen döviz kuru mekanizmasına

(44) Deutschland Politika, Kültür, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 1, (Şubat 1996 T), s. 12.

(45) Kaya, a. g. m., s. 157.

dahil olmadığını görüyoruz. İtalya ise 17 Eylül 1992 tarihinde askıya aldığı döviz kuru mekanizması üyeliğini, 25 Kasım 1996 tarihi itibarıyla tekrar gerçekleştirmiştir. ⁴⁶

Bu tablodaki rakamlara bakıldığında, 1 Ocak 1997'de EPB'ye geçme ihtimali açısından AB'de durumun çok ümit verici olmadığı söylenebilir.

Tablo 2. 3. 1996 Rakamlarıyla AB'ne Üye Ülkelerin Maastricht Kriterlerine Uyum Durumları

	Enflasyon	Bütçe Açığı	Borç Stoğu	Uzun Dönemli Faiz Hadleri	Paranın Halen ERM'de Olup Olmadığı
Maastricht Kriteri	2.6	3.0	60	8.7	
Belçika	1.6	3.3	130.6	6.7	evet
Danimarka	2.2	1.4	70.2	7.4	evet
Almanya	1.3	4.0	60.8	6.3	evet
Yunanistan	8.4	7.9	110.6	15.1	hayır
İspanya	3.8	4.4	67.8	9.5	evet
Fransa	2.1	4.0	56.4	6.6	evet
İrlanda	2.1	1.6	74.7	7.5	evet
İtalya*	4.7	6.6	123.4	10.3	evet
Lüksemburg	1.3	-0.9	7.8	7.0	evet
Hollanda	1.2	2.6	78.7	6.3	evet
Avusturya	1.7	4.3	71.7	6.5	evet
Portekiz	3.0	4.0	71.1	9.4	evet
Finlandiya**	0.9	3.3	61.3	7.4	evet
İsveç	1.6	3.9	78.1	8.5	hayır
İngiltere	3.0	4.6	56.3	8.0	hayır
15 AB Üyesi	2.7	4.4	73.5	7.6	

(*) 25 Kasım 1996 Tarihinde yeniden ERM'ye dahil oldu.

(**) 12 Ekim 1996 Tarihinde yeniden ERM'ye dahil olmuştur.

Kaynak: İKV Bülteni, 1-15 Aralık 1996

III. BÖLÜM

3. AVRUPA PARA BİRLİĞİ ve TÜRKİYE'NİN POTANSİYEL ÜYELİĞİ

Bu bölümde, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile olan ilişkisi kısaca özetlenerek, Türkiye'nin önümüzdeki on-on beş yıl içerisinde Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılabileceği varsayımı altında Avrupa Para Birliği ve Türkiye'nin potansiyel üyeliği irdelenecektir.

3. 1. Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri ve Tam Üyelik Sorunu

Avrupa ile ekonomik, kültürel, siyasal yönden yakın ilişki içinde olmayı devlet politikası halien getiren Türkiye, 1959'da Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunun hemen ardından, Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yapmıştır. Bu başvurudan dört yıl sonra, 12 Eylül 1963'te bir çerçeve antlaşması niteliğini taşıyan Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Ankara Antlaşması, Türkiye ile AT arasında ileride tam üyeliği öngören bir "ortak üyelik" statüsü kurmuş ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Antlaşması ideolojik temelleri ve ana ilkeleri açısından Roma Antlaşmasına dayanır. Buna göre Türkiye ile AT arasında, aşamalı olarak bir gümrük birliği kurulacak ve son aşamada bunu tam üyelik izleyecektir.

Türkiye'yi o günkü koşullarda böyle bir topluluğa hemen katılmaya zorlayan nedenler, sağlanacak ticari kolaylıklarla ihracatın artırılması, elde edilecek mali yardımlarla sanayileşmenin hızlanması, Yunanistan'ın üyelik başvurusu ile Batı Avrupa Piyasasını kaybetme endişesi ve NATO içinde yer alan bir ülke olarak ileride kurulacak bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin dışında kalınmak istenmemesi olarak sıralanabilir. Kısaca Türkiye'nin AT'na üye olmak istemesinin nedenleri arasında ilk olarak ekonomik unsurlar yanında siyasal, kültürel ve askeri faktörler de önemli ölçüde rol oynamıştır.

Türk ekonomisinin durumu ve AT'nun aradığı temel ekonomik koşullarının yeterince mevcut olmaması nedeniyle, Ankara Antlaşması'nda Türkiye ve AT arasında gümrük birliğinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu aşamalar hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve tam üyelik olarak belirlenmiştir.¹

(1) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat (İstanbul Güzem Yayınları No: 7, 1993), s. 478.

3. 1. 1. Hazırlık Dönemi

Bu dönem Türk ekonomisini güçlendirme amacına yönelik olduğundan AT'nin dönem içinde tek taraflı bazı tarife ödünleri vermesi ve mali yardımlarda bulunması öngörülüyordu. 1964 yılından itibaren AT, Türkiye'nin geleneksel dört ihraç ürünü olan tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık için gümrük tarife kontenjanları tanımıştır. Bu kontenjanlar içinde ithalata indirimli tarifeler uygulanırken, bunun üzerindeki, ithalat ise Topluluk-dışı ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesine tabi tutuluyordu. Bu sırada Topluluk, Birinci Mali Protokol gereğince, özellikle alt yapı ve sanayi projelerinde kullanılmak amacıyla, toplam 175 milyon dolar dış yardım sağlamıştır. Avrupa Yatırım Bankası tarafından verilen bu krediler Keban Barajı ve Birinci Boğaz Köprüsü gibi projelerin finansmanında kullanılmıştır.

3. 1. 2. Geçiş Dönemi

Bu dönem hazırlık döneminden farklı olarak karşılıklı ve dengeli yükümlülükleri öngörmektedir. Türkiye'nin Toplulukla arasındaki gümrük birliğinin kurulması için Türkiye'nin ekonomi politikalarının AT ekonomi politikalarına yakınlaştırılması amaçlanmıştır. Hazırlık dönemi 5 yıl olarak planlanmış, fakat gerektiğinde bu sürenin 12 yıla kadar uzatılabilmesi mümkün kılınmıştır. Ancak Türkiye hazırlık dönemini uzatmadan ikinci aşamayı oluşturan Geçiş Dönemine girmek için Topluluk'la görüşmelere başlamış ve 23 Kasım 1970 tarihinde AT ile Katma Protokol'ü imzalamıştır. Katma Protokol, geçiş döneminin koşullarını, usullerini, sıra ve sürelerini belirleyen bir anlaşma niteliğindedir. Geçiş döneminde Türkiye'nin ekonomi politikalarının AT'ninkilere yakınlaştırılmasının yanı sıra, Türkiye ile AT arasında sanayi malları üzerinde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi de amaçlanmıştır. Söz konusu malların gümrük resim ve harçlarının sıfıra indirilmesi, tarife dışındaki miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve ortak dış tarifinin uygulanması gerekiyordu. Anlaşma ile tarımsal ürünler, kömür ve çelik, gümrük birliğinin dışında bırakılmıştır. Katma Protokol'e göre geçiş dönemi koşulları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

a) Katma Protokol'ün devreye girmesiyle birlikte Topluluk, Türkiye'den gelen sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini sıfıra indiriyor ve miktar kısıtlamalarını kaldırıyor. Türkiye de Topluluk malları üzerindeki gümrük vergileri ile eş etkili vergi, resim ve harçları sıfıra indirecek, ithalata yeni vergiler koymaktan kaçınacaktı. Gümrük birliğine geçiş bazı mallarda 12 yılda, diğer bazı mallarda ise 22 yılda gerçekleştirilecekti. Kısaca, Katma Protokol'ün hükümlerine göre, bu protokolün yürürlüğe girmesinden en geç 22 yıl sonra Türkiye'nin topluluktan ithal edilen sanayi malları üzerindeki gümrük tarifeleri ile eş etkili

vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmış olması, üçüncü ülkelere karşı da Topluluğun ortak gümrük tarifelerini yürürlüğe koyması gerekmektedir. Bu da öngörülen süre içinde gümrük birliğinin gerçekleşmesi anlamına geliyordu.

b) Geçiş döneminde tarımsal ürünler için bir gümrük birliğinin kurulması söz konusu değildi. Bunun yerine Topluluk Türkiye'ye bazı tarım ürünleri konusunda tercihli gümrük tarifeleri uygulamayı kabul etmişti.

c) Katma Protokol'de Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonraki 12. yıl ile 22. yıl sonu arasında yani 1976-1986 döneminde, işgücünün serbest dolaşımının gerçekleştirileceği öngörülmüyordu (Serbest Faktör Dolaşımı).

d) Avrupa Yatırım Bankası tarafından verilecek, Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak üzere, miktarı ve koşulları mali protokoller ile belirlenecek yardımlar öngörülmüyordu.

e) Katma Protokol uyarınca geçiş döneminde Türkiye'nin ekonomi politikasını ve yasal mevzuatını Topluluğun rekabet ve vergileme gibi konulardaki mevzuatıyla uyumlaştırması öngörülmüyordu (Ekonomi Politikalarının Uyumlaştırılması).

3. 1. 3. Tam Üyelik (Son Dönem)

Daha önce de belirtildiği üzere, Ankara Antlaşması, geçiş döneminin tamamlanmasıyla birlikte son dönemin başlayacağını belirtmiştir. Bu dönemde artık taraflar arasında gümrük birliği kurulmuş olacak ve sonra da ekonomi politikalarının uyumlaştırılması yoluna gidilecektir. 24 Ocak 1980'den sonra Türkiye'de uygulamaya konan ekonomik politikalar çerçevesinde ihracatın geliştirilmesi, ithalatın ve kambiyo rejiminin liberasyonu, fiyat mekanizmasına işlerlik kazandırılması gibi önlemler Türk ekonomisini dünya ekonomisi ile bütünleştirici gelişmeler sağlanmıştır. Ayrıca demokratik rejime geçişte ve insan hakları alanında sağlanan ilerlemeler AT'ye tam üyelik konusunda uygun bir ortam hazırlamıştır. Bunun üzerine Türkiye, 14 Nisan 1987'de Roma Antlaşması'nın 237. maddesi gereğince AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvurudan sonra AT ve Türkiye arasındaki ilişkiler, Ankara Antlaşması ile kurulan ortaklık statüsü çerçevesinde yürütülmüştür.²

Aralık 1964'te yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'ndan sonra Türkiye gümrük

(2) Seyidoğlu, a. g. e., s. 483.

birliğine geçiş için belirtilen takvim çerçevesinde hazırlıklarını sürdürmüştür. Türkiye ve AT yetkilileri 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de biraraya gelerek Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'de öngörülen Gümrük Birliğini yürürlüğe koyma kararı almışlardır. Bu karar altı ana başlık altında 64 maddeden oluşmaktadır. Ana başlıklar, malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası, gümrük tedbirleri, tarım ürünleri, kurumsal önlemler, yasaların uyumlu hale getirilmesi, hazırlıklar tamamlanabilirse Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinde başlamasıdır. Nitekim belirlenen tarihte Türkiye AT ile Gümrük Birliği sürecini tamamlamıştır. Ancak Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasıyla son aşama (tam üyelik) kendiliğinden başlamıyor. Tam üyelik, Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre her Avrupalı devlete açıktır. Yani Gümrük Birliği Antlaşması olsa da olmasa da herhangi bir Avrupalı devlet tam üyelik başvurusunda bulunabilir. Buradan çıkan sonuç, tam üyelik için ayrı müzakere ve antlaşma yapılması gereğidir.³

3. 2. Türk Lirasının Konvertibilitesi ve Bazı Ekonomik Göstergeler

Bugün için AT ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmiş ve tam üyelik yolunda ilerleyen Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda AT içinde APS'ne ve döviz kuru mekanizmasına uyumunu incelemek gerekir. Bu incelemeden önce Türk Lirası'nın konvertibilitesi konusu ve Türkiye Ekonomisine ait bazı temel göstergeler üzerinde durulması gerekmektedir. Teorik çerçevede Para Birliği'nin gerçekleşme aşamalarından biri olarak ortaya konan konvertibilite, para birliği ve tek paranın kullanımı, Türkiye'nin APS'ye uyumunun incelenmesi için ortaya konması gereken bir kavramdır. Öncelikle konvertibilitenin tanımını yapmakta fayda vardır.

Konvertibilite en basit tanımıyla bir milli paranın serbest bir şekilde, diğer ülke paraları ile değiştirilebilmesidir.⁴ Konvertibilite, milli parayı elinde bulunduran kişinin yerli veya yabancı olması dikkate alınmadan serbetçe, dilediği ülke parasını talep edebilme hakkını, sahip olunan milli parayı yurt dışında mal ve hizmet satın alabilmek için olduğu kadar sermaye hareketleri amacı için de kullanabilmeyi, dünyanın herhangi bir ülkesinden bu milli para ile cari fiyat üzerinden mal ve hizmet satın alabilme imkanını içermektedir. Ancak günümüzde konvertibilite daha dar kapsamlı ve çeşitli kısıtlamalar altında uygulanmaktadır ki buna kısmi konvertibilite denmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kuruluş antlaşmasında da konvertibiliteye yer verilmiştir. Fon'a göre bir dövizin konvertibilitesi, o dövizin kullanılabilirliği, değişebilirliği ve dövizin garanti edilmesi

(3) T. C. Merkez Bankası, Avrupa Birliği El Kitabı, (Ankara 1995), s. 69.

(4) Ömer Abuşoğlu, Türk Lirası'nın Konvertibilitesi (İstanbul:Güryay Matbaacılık 1986), s. 13.

ölçüsüne göre değerlendirilir. Başka bir ifadeyle, ne amaçla olursa olsun para karakterinden kısıtlama ve sınırlama getirilmeden kullanılan, diğer yabancı paralarla sınırlama getirilmeden değiştirilebilen ve bir itibari değer üzerinden değiştirilebilen ve kullanılabilen döviz, konvertibildir.⁵

Bir başka tanımla konvertibilite, bir paranın diğer bir para ile belirli bir oranda ve dış işlemlerde kullanılabilirlik durumuna göre değiştirilebilmesidir.⁶

Türk Lirası'nın konvertibilitesi IMF tarafından Nisan 1990'da kabul edilmiştir. Ancak tüm dünyada uygulanan bir takım kambiyo kontrolleri ve dış işlemlerde miktar kısıtlamaları Türkiye için de geçerli olduğundan Türk Lirasının kısmi konvertibilitesi mevcuttur. Döviz kuru mekanizmasına katılan ülkelerin para birimlerinin konvertibl olduğu ve döviz kuru mekanizmasına katılmayıp ECU sepetine alınsa bile aşamalı olarak konvertibl bir para olmanın sağlanmasının gerekliliği karşısında, Avrupa Para Sistemi ile uyum için hazırlıklarını sürdüren Türkiye'nin ulusal parasının konvertibil olması büyük bir önem taşımaktadır. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, Türk Lirası uluslararası piyasalarda aranılan bir para birimi olmadığından, Türk Lirası'nın yasal olarak kabul edilmiş olan konvertibilitesi henüz işlerlik kazanamamıştır.⁷

Türkiye'nin AT'na tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda, APS'ne ve döviz kuru mekanizmasına uyumu açısından Türk ekonomisinin bazı temel göstergelerine bakmakta fayda vardır. 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye, ihracata dayalı bir kalkınma modeli benimsemiş, serbest piyasa ilkelerine dayalı bir ekonomi politikası uygulamaya başlamıştır. Bu ekonomi politikasının amaçlarını, ihracatın teşvik edilmesi, ithalatın liberalize edilmesi, devletin piyasa mekanizmasına müdahalesinin aşamalı olarak kaldırılması, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) özelleştirilmesi, bütçe açığının azaltılması ve enflasyonun düşürülmesi olarak sıralayabiliriz.

Nitekim bu amaçlara ulaşabilmek için Türkiye, 1980 sonrası sık sık parasını devalüe etmiş, bütçe açığını azaltmak yoluyla enflasyonu düşürmek için bazı istisnalar (kömür, gübre, elektrik) hariç tüm KİT ürünlerinin fiyatlarının serbest bırakılmasına yönelik tedbirler almıştır. İzlenen tüm ekonomik politikaların amacı, Türk ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonunu sağlama noktasında birleşmektedir.

(5) Abuşoğlu, a. g. e., s. 23.

(6) Necipoğlu, a. g. e., s. 112.

(7) Necipoğlu, a. g. e., s. 112.

Dış ticaretin libere edilmesiyle beraber Türkiye gerek ithalatını gerekse ihracatını oldukça arttırmıştır. Aşağıdaki tabloda 1986 -1995 yılları arasındaki ithalat-ihracat rakamları görülmektedir.

Tablo 3. 1. 1986-1995 Yılları Arasında İthalat ve İhracatta Kaydedilen Gelişmeler ve Dış Ticaret Dengesi (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge	İhracattaki Değişme (%)
1986	7.457	11.105	18.562	- 3.648	- 6.3
1987	10.190	14.158	24.348	- 3.968	36.7
1988	11.662	14.335	25.997	- 2.673	14.4
1989	11.625	15.792	27.417	- 4.167	- 0.3
1990	12.959	22.302	35.261	- 9.343	11.5
1991	13.954	21.047	34.641	- 7.453	4.9
1992	14.719	22.871	37.589	- 8.151	8.2
1993	15.348	29.429	44.777	- 14.081	4.2
1994	18.106	23.270	41.376	- 5.164	17.9
1995	21.635	35.709	57.344	- 14.074	19.5

Kaynak: T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Göstergeleri (Ankara, Yıl: 1, Sayı: 2, Şubat 1996)

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye'nin 1986 yılı toplam ihracatı 7.457 milyon ABD doları iken, 1995'te 21.635 milyon ABD dolarına yükselmiş, toplam ithalat ise yine 1986'da 11.105 milyon ABD doları iken, 1995 yılında 35.709 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu artışların sebebini, ihraç mallarının üretkenliğinin artması ve maliyetlerinin düşürülmesi gibi dinamik faktörlerden çok, izlenmekte olan esnek kur politikası sonucu yapılan döviz kuru ayarlamaları ile cazip ihracat teşviklerine bağlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Sanayimizin zamanla yapısal bir değişim sürecine girmesiyle 1990 yılından günümüze ihracat artışı devam etmiştir. Ancak Tablo 3. 1'den de anlaşıldığı gibi dış ticaret dengesi sürekli açık vermektedir ve bu da ekonomi üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır.

1990 yılından günümüze kadar olan dönemde dikkat çeken diğer bir nokta, Türkiye'nin ithalat ve ihracatı içinde AB ülkelerinin rakamlarının giderek artmasıdır. 1995 yılı rakamları dikkate alınarak yapılan aşağıdaki tabloda bu açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 3. 2. Ülke Gruplarının İthalat ve İhracatımızdaki Payı

Ocak-Kasım 1995

İhracat	Top. İçi (%)	İthalat	Top. İçi (%)
AB	51.7	AB	47.1
Orta Doğu Ülkeleri	9.2	Orta Doğu Ülkeleri	7.9
Kuzey Afrika Ülkeleri	4.9	Kuzey Afrika Ülkeleri	3.9
SSCB'den Ayrılan Ülkeler	9.2	SSCB'den Ayrılan Ülkeler	9.5
Diğer OECD Ülkeleri	8.6	Diğer OECD Ülkeleri	15.8
Diğer Ülkeler	16.4	Diğer Ülkeler	15.8

Kaynak: T. C. Başbakanlık DTM, a. g. e., Şubat 1996.

1980'li yıllarda yükselme eğilimine giren enflasyon, 1990'lı yıllarda üç haneli rakamlara kadar çıkmıştır. 1994 yılında yaşanan mali krizle birlikte enflasyon % 150'lere tırmanmıştır. İstikrar önlemleriyle iç talebin kısılması, döviz kurlarının ve faiz oranlarının yükselmesi, 1994 yılındaki fiyat artışlarının daha çok ücret dışı maliyet artışlarından kaynaklandığını göstermektedir. Uzun dönemde fiyat hareketlerinde kamu açıklarının, kısa dönemde ise döviz kuru, faiz oranları gibi maliyet unsurları ile talep fazlası ve beklentilerin önemli bir rol oynadığı açıktır. Ortalama fiyat artış hızı bir şok sonrası sıçrama şeklinde yükselme gösterebilir, ardından enflasyon tekrar gerilediğinde şok öncesi düzeyden daha yüksek bir düzeyde oluşabilir.⁸

3. 3. Avrupa Topluluğu'na Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Maastricht Antlaşması'nda Öngörülen Bütünleşme Kriterleri Karşısında Durumu

14 Nisan 1987 tarihinde Roma Antlaşması'nın 237. maddesine dayanarak, Avrupa Topluluğu'na tam üye olarak katılma yönündeki resmi başvurusunu yapan bir ülke olarak Türkiye'nin, AT'nun gündeminde önemli bir yeri olan Ekonomik Parasal Birlik karşısında mevcut ve potansiyel kapasitesinin araştırılması gerekir.

1979 yılında, döviz kurlarında istikrar sağlayacak etkin bir sisteme duyulan ihtiyaç sonucu, sabit fakat ayarlanabilir bir kur sistemi olan Avrupa Para Sistemi oluşturulmuş ve ekonomik bütünleşme sürecini tamamlayabilmek için zorunlu bir hedef olarak değerlendirilen EPB yönünde 1989 yılından itibaren tekrar önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. 1989 yılında Delors Planı'nın öngördüğü üç aşamadan II. Bölümde

(8) T.C. MB 1995 Yıllık Rapor (Nisan 1996), s. 51.

bahsetmiştik. AT bugün hala ikinci aşamadır. EPB'nin kısaca malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımının yanısıra, üye ülkelerin ulusal para birimleri arasında sabitleştirilmiş kurlar ve nihai olarak tek bir para biriminin kabulü anlamına geldiği kabul edilmektedir. AT üye ülkelerinin şu anda malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını gerçekleştirmiş olarak, üçüncü aşamada ulusal para birimleri arasında sabitleştirilmiş kurlar ve nihai olarak tek para birimine ulaşabilmek için Avrupa Birliği Antlaşması'nda öngörülen koşullara uyum sağlamaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.⁹

Türkiye'nin er ya da geç Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılacağını varsayarak Maastricht Kriterleri açısından bugünkü durumunu irdelemek ve geleceğe yönelik politika önceliklerini değerlendirmek takibeden incelemelerimizin esas konusunu teşkil edecektir.

3. 3. 1. Enflasyon Kriteri

3. 3. 1. 1. AB Ülkelerinin 1990-1996 Dönemi Performansları

Maastricht Antlaşması'nda enflasyon oranının, Birlik içinde en düşük enflasyon oranına sahip üç ülkenin oranlarının ortalamasından en fazla % 1.5 daha fazla olabileceği öngörülmektedir. Buna göre öncelikle AT ülkelerinin enflasyon kriteri açısından performanslarını ortaya koymak gerekmektedir.

AT ülkelerinde enflasyon oranı açısından bir yakınlaşma sağlanırken, enflasyon oranlarında da bir düşme gözlenmektedir. Bu düşüşün iki ana nedeni, ücret artışlarının düşüklüğü ve bağımsız Merkez Bankası anlayışının üye devletlerde giderek kurumsallaşmasıdır.¹⁰ Bunun sonucunda Merkez Bankaları anti-enflasyonist politikaları rahatlıkla uygulamaya koyabilmektedir.

(9) Nilgün Arısan, "AB ve EPB Programı ve Türkiye ", İKV Dergisi, Sayı: 130, (Mayıs-Haziran 1996), s. 33.

(10) Arısan, a. g. m., s. 33.

Tablo 3. 3. Üye Ülkelerin Enflasyon Alanındaki Performansları

Enflasyon Oranı (Özel Tüketim Deflatörü) Yıllık % Değişme

Üye Devlet (1)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Belçika	3.7	2.5	2.1	2.6	2.5	2.5	1.6
Danimarka	2.7	2.2	2.1	1.7	1.8	2.1	2.2
Almanya (2)	2.8	3.8	4.8	3.9	2.8	2.2	1.3
Yunanistan	19.2	18.5	14.6	13.6	10.8	9.5	8.4
İspanya	6.5	6.3	6.4	5.6	4.9	4.5	3.8
Fransa	2.9	3.2	2.4	2.1	1.7	1.9	2.1
İrlanda	1.4	2.5	2.8	1.6	2.8	2.7	2.1
İtalya	5.9	6.9	5.2	5.1	4.0	3.5	4.7
Lüksemburg	3.6	2.9	2.8	3.6	2.3	2.5	1.3
Hollanda	2.2	3.2	3.0	2.1	2.3	2.4	1.2
Avusturya (3)	3.1	3.4	3.9	3.5	3.3	3.8	1.7
Portekiz	12.6	11.1	9.8	7.9	5.5	4.6	3.0
Finlandiya (3)	6.0	5.6	4.1	3.9	1.6	1.7	0.9
İsveç (3)	9.6	10.2	2.2	5.8	3.0	3.2	1.6
İngiltere	5.5	7.4	4.8	3.5	2.5	2.9	3.0
AT Ortalaması	4.7	5.5	4.6	3.9	3.1	3.1	2.7
Referans Sınırları (4)	2.9- 4.2	3.7- 4.0	3.6- 3.9	3.1- 3.6	3.1- 3.3	3.2- 3.7	2.4- 2.8
En Düşük Üç Oranın Ortalaması	2.1	2.4	2.2	1.8	1.7	1.9	1.1

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 34.

İKV Bülteni, 1-15 Aralık 1996.

(1) Üye devletlerin adlarının sıralanması, AT Dökümanlarındaki sıralamaya bağlı kalınarak yapılmıştır.

(2) Birleşik Almanya'nın verileri 1992 yılından başlamaktadır. 1990 ve 1991 verileri Batı Almanya'ya aittir.

(3) AT'na 1995 yılında tam üye olan ülkeler için daha önceki yılların verileri de bilgi için verilmiş, ancak Topluluk ortalamasına ve Topluluk değerlendirmesine ancak 1995 yılı için dahil edilmişlerdir.

(4) Referans sınırları en düşük enflasyon oranına sahip birinci ve üçüncü ülkelerin enflasyon oranlarına 1.5 puan eklenerek elde edilmiştir.

Tablo 3.3' e bakıldığında enflasyon kriteri açısından 1996 yılı için enflasyon oranının en fazla 2.6 ($1.1 + 1.5 = 2.6$) olması gerekmektedir. Yunanistan, İspanya, İtalya, Portekiz, İngiltere enflasyon kriterini yerine getirmemektedir.

3. 3. 1. 2. Enflasyon Kriteri ve Türkiye

Türkiye'nin enflasyon alanındaki performansı ise Tablo 3. 4. 'de görülmektedir.

Tablo 3. 4. Türkiye'nin Enflasyon Alanındaki Performansı

Enflasyon Oranı Yıllık Ortalama Artış Oranı (%) (Tüketici Fiyat Endeksi)

1990	60.3
1991	66.0
1992	70.1
1993	66.1
1994	106.3
1995	89.1
1996	80.2

Kaynak: T. C. Resmi Gazete, Yürütme ve İdare Bölümü, "1997 Yılı Programı", 9 Kasım 1996 Cumartesi, Sayı: 22812, s. 193

Enflasyon kriteri açısından, Türkiye'nin enflasyon alanındaki performansının büyük bir uyumsuzluk gösterdiği anlaşılmaktadır. 1990-1996 dönemi Türkiye'deki enflasyon oranlarını, aynı dönem için AT ortalamaları ile karşılaştırmak mümkün değildir. AT'da referans sınırlarının da % 2.5 ve % 4 arasında değişmekte olduğu dikkate alınırsa Türkiye'nin enflasyon kriteri açısından durumunun pek iç açıcı olduğu söylenemez. Ancak Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın enflasyon alanındaki hedefi gerçekleşir, GSMH deflatöründeki değişme 2000 yılında % 6.0- % 8.1 aralığına gelirse, enflasyon kriteri açısından AT ülkeleri ile Türkiye'nin yaklaşması mümkün olabilecektir.

Tablo 3. 5. Maastricht Antlaşması'ndaki Makroekonomik Yaklaşım Kriterleri ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri

Kriterler	AT (1996)	Türkiye (1996)	Plan Hedefleri (2000)
1.Enflasyon (%)	2.7	80.2	6.0-8.1
2.Nominal Uzun Vadeli Faiz Oranı (%)	7.6	135.8	16.6-19.8
3.Kamu Borçlanma Gereği/GSYİH (%)	4.4	9.6	3.0-3.2
4.Kamu Borç Stoku/GSYİH (%)	73.5	45.9	41.9-39.6

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 42.

T. C. Resmi Gazete, a. g. k., s. 193.

3. 3. 2. Bütçe Açığı Kriteri

3. 3. 2. 1. AB Ülkelerinin 1990-1996 Dönemi Performansları

AT ülkelerinin enflasyon kriteri açısından gösterdikleri olumlu performans bütçe açığı kriteri açısından pek gözlenememektedir. Maastricht Antlaşması'nda ulusal bütçe açığının GSMH'nın % 3'ünden daha düşük olması öngörülmektedir. 1996 yılı için bütçe açığı kriterini gerçekleştiren üye ülkeler İrlanda, Lüksemburg, Danimarka ve Hollanda'dır

Tablo 3. 6. Üye Ülkelerin Kamu Açıkları Alanındaki Performansları

Üye Devlet (1)	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSYİH (%)						
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Belçika	5.4	6.5	6.7	6.6	5.5	4.2	3.3
Danimarka	1.5	2.1	2.5	4.4	4.3	1.9	1.4
Almanya (2)	2.1	3.2	2.6	3.3	2.9	2.1	4.0
Yunanistan	14.0	13.0	11.7	13.3	14.1	11.3	7.9
İspanya	3.9	4.9	4.2	7.5	7.0	6.0	4.4
Fransa	1.6	2.2	3.9	5.8	5.6	4.9	4.0
İrlanda	2.2	2.1	2.2	2.5	2.4	2.8	1.6
İtalya	10.9	10.2	9.5	9.5	9.6	7.9	6.6
Lüksemburg (3)	-5.9	-2.3	-0.3	-1.1	-1.3	-1.1	-0.9
Hollanda	5.1	2.9	3.9	3.3	3.8	3.2	2.6
Avusturya (4)	2.2	2.4	2.0	4.1	4.0	4.6	4.3
Portekiz	5.5	6.6	3.3	7.2	6.2	5.6	4.0
Finlandiya (4)	-5.4	1.5	5.9	7.8	5.6	5.0	3.3
İsveç (4)	-4.2	1.1	7.8	13.4	10.4	9.1	3.9
İngiltere	1.5	2.6	6.2	7.8	6.3	4.8	4.6
AT Ortalaması	4.0	4.5	5.0	6.0	5.6	4.5	4.4
Referans Değeri (5)	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 35.

IKV Bülteni, 1-15 Aralık 1996.

İlker Parasız, Uluslararası Para Sistemi, (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları), 1996, s. 327.

(1) Üye devletlerin adlarının sıralanması, AT Dökümanlarındaki sıralamaya bağlı kalınarak yapılmıştır.

(2) Birleşik Almanya'nın verileri 1991 yılından başlamaktadır. 1990 verileri Batı Almanya'ya aittir.

(3) Lüksemburg kamu açığı yerine fazla verdiği için, ülkelerin verileri (-) ile gösterilmektedir.

(4) AT'na 1995 yılında tam üye olan ülkeler için daha önceki yılların verileri de bilgi için verilmiş, ancak Topluluk ortalamasına ve Topluluk değerlendirmesine ancak 1995 yılı için dahil edilmişlerdir.

(5) Referans değeri: Avrupa Birliği Antlaşması'nda öngörülen değer.

Kamu açıklarındaki artışın temel nedeni AT'na üye ülkelerin 1990'lı yılların başında yaşadığı ekonomik durgunluğa bağlanabilir. Üye ülkeler durgunluğu kamu harcamalarını arttırarak aşmaya çalışırken kamu gelirlerinde bir azalmayla karşılaşmışlardır.

3. 3. 2. 2. Türkiye 1990-1996 Dönemi Kamu Açıkları

Tablo 3.7.'de görüldüğü gibi Türkiye'nin fiili kamu açığı, Avrupa Birliği Antlaşması'nın bu alanda koyduğu kriter olan % 3'ün üzerinde seyretmektedir. Ancak AT'na üye diğer ülkelerin performanslarına bakıldığında durum çok da vahim gözükmemektedir. Örneğin 1990-1996 döneminde Türkiye'nin kamu açığı alanında seğilediği performans sürekli olarak Yunanistan'ın altında seyretmektedir. Yine 1990, 1994, 1995 ve 1996 yıllarında İtalya'nın kamu kesimi borçlanma gereği / gayri safi yurtiçi hasıla oranı, Türkiye'deki orandan daha yüksektir. Türkiye'de kamu açıklarında gözlenen artışın nedenleri, AT ülkelerinden farklı olarak, bütçe açıkları, personel ve faiz harcamalarında gözlenen yüksek artış, vergi dışındaki kamu gelirlerinde gözlenen düşme olarak ortaya konabilir.

Tablo 3. 7. Türkiye'nin Kamu Açıkları Alanındaki Performansı

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSYİH

1990	7.4
1991	10.2
1992	10.6
1993	12.0
1994	7.0
1995	5.4
1996	9.6

Kaynak: Ramazan Gökbnar, Özcan Erdoğan, "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Maliye Politikalarının Para Politikalarıyla Uyumsuzluğu ve Geleceğe Dönük Beklentiler" Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 32, Sayı: 9, Eylül 1995.

3. 3. 3. Devlet Borçları Kriteri

3. 3. 3. 1. AB Ülkelerinin 1990-1996 Dönemi Performansları

Avrupa Birliği Antlaşması'nda devlet borçları kriteri, mevcut ulusal borç miktarının GSMH'nin % 60'ının altında olması şeklinde öngörülmektedir. AT'na üye ülkelerin kamu açıkları alanındaki olumsuz performansı, devlet borçları alanına da yansımıştır.

3. 3. 3. 2. Türkiye 1990-1996 Dönemi Devlet Borçları

Türkiye'nin devlet borcu alanındaki performansı oldukça iyi gözükmemektedir. Devlet borçlarının GSMH'nin % 60'ının altında olması kriteri Türkiye tarafından 1990-1996 döneminde yerine getirilmektedir. Türkiye'nin bu alandaki performansı AT ortalamasından daha iyidir. Tablo 3. 8.'de görüldüğü gibi kamu borcu / GSMH oranının AT ortalaması, 1992 yılı başında, Avrupa Birliği Antlaşması'nda yer alan kriterin üzerinde olduğu gibi, bu oran aynı zamanda 1992 yılından itibaren bir artış eğilimi içindedir. Devlet borçları

performansı açısından sadece Fransa ve Lüksemburg'un Türkiye'den daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 8. Üye Ülkelerin Devlet Borçları Alanındaki Performansları

Kamu Borcu/GSYİH (%)

(Oranlar üye devlet paralarının cari değeri üzerinden hesaplanmıştır)

Üye Devlet (1)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Belçika	130.8	132.9	133.8	138.9	140.1	134.3	130.6
Danimarka	59.6	64.6	68.8	79.5	78.0	76.1	70.2
Almanya (2)	43.8	42.1	44.8	48.1	51.0	58.2	60.8
Yunanistan	82.6	86.1	92.3	115.2	121.3	115.3	110.6
İspanya	45.1	45.9	48.4	59.8	63.5	64.6	67.8
Fransa	35.4	35.8	39.6	45.8	50.4	51.2	56.4
İrlanda	96.8	96.2	93.4	96.1	89.0	84.6	74.7
İtalya	97.9	101.3	108.4	118.6	123.7	124.9	123.4
Lüksemburg	5.4	4.9	6.0	7.8	9.2	6.2	7.8
Hollanda	78.8	78.9	79.9	81.4	78.8	78.1	78.7
Avusturya (3)	58.3	58.7	58.4	62.8	64.5	66.2	71.7
Portekiz	67.7	69.3	61.7	66.9	70.4	70.5	71.1
Finlandiya (3)	14.5	23.0	41.5	57.1	60.1	64.4	61.3
İsveç (3)	43.5	53.0	65.0	76.2	79.7	85.1	78.1
İngiltere	-	35.8	42.0	48.3	50.4	52.4	56.3
AT Ortalaması	-	57.0	60.8	66.1	68.9	70.6	73.5
Referans Değeri (4)	60.0	60.0	60.0	60.0	60.0	60.0	60.0

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 35.

IKV Bülteni, 1-15 Aralık 1996.

Parasız, a.g.e., s.326.

(1) Üye devletlerin adlarının sıralaması, AT Dökümanlarındaki sıralamaya bağlı kalınarak yapılmıştır.

(2) Birleşik Almanya'nın verileri 1991 yılından başlamaktadır. 1990 verileri Batı Almanya'ya aittir.

(3) AT'na 1995 yılında tam üye olan ülkeler için daha önceki yılların verileri de bilgi için verilmiş, ancak Topluluk ortalamasına ve Topluluk değerlendirmesine ancak 1995 yılı için dahil edilmişlerdir.

(4) Referans değeri: Avrupa Birliği Antlaşması'nda öngörülen değer.

Tablo 3. 9. Türkiye'nin Kamu Borcu Alanındaki Performansı

(İç Borç + Dış Borç (Kamu Borcu)) / GSYİH (1)

1990	40.6
1991	41.4
1992	43.6
1993	42.5
1994	58.7
1995 (2)	45.9
1996	-

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 45.T. C. Resmi Gazete, Yürütme ve İdare Bölümü, "1997 Yılı Programı",
9 Kasım 1996 Cumartesi, Sayı: 22812. s. 193.

(1) GSYİH kullanılmasının nedeni AT üye ülkelerinin verilerinde de GSYİH kullanılmasıdır.

(2) Toplam kamu borcu, dış borç ve iç borcun toplanması ile elde edildiğinden ve dış borç (kamu) verileri 1995 yılı için Eylül ayı itibariyle mevcut olduğundan, iç borç için de Eylül ayı stok rakamları temin edilmiştir.

3. 3. 4. Faiz Oranı Kriteri

3. 3. 4. 1. AB Ülkelerinin 1990-1996 Dönemi Performansları

Avrupa Birliği Antlaşması'nda faiz oranı kriteri, uzun vadeli faiz oranları, Birlik içinde en düşük faiz oranlarına sahip üç ülkenin oranlarının ortalamasından en fazla % 2 daha fazla olabilir şeklinde öngörülmektedir.

Üye ülkelerin uzun vadeli faiz oranları performanslarına bakıldığında, olumlu bir gelişme gözlemlendiği görülmektedir. Üye ülkelerin çoğunda uzun dönemli faiz oranı, Avrupa Birliği Antlaşması'ndaki makroekonomik kriterler esas alınarak hesaplanan referans sınırları içinde yer almaktadır.

Tablo 3.10'a bakıldığında, faiz oranı kriterlerini yerine getiremeyen ülkelerin (Yunanistan, İtalya) aynı zamanda enflasyon kriterlerini de yerine getiremiyor oldukları görülmektedir. Bu ülkelerin kamu kesimi borçlanma gereği / GSYİH ve kamu borcu / GSYİH oranları da Avrupa Birliği Antlaşması'nda öngörülen referans değerlerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

Yine Tablo 3.10 değerlendirildiğinde, fiyat artışı en düşük üç üye ülkenin yıllık nominal faiz oranı ortalamasının 1990-1992 döneminde % 8, 1993-1996 döneminde % 6 civarında değiştiği görülmektedir. Bu oranlar Türkiye'deki yıllık nominal faiz oranının çok altında bulunmaktadır.

Tablo 3. 10. Üye Devletlerin Faiz Oranları Alanındaki Performansları

Uzun Vadeli Nominal Faiz Oranı (Bir Yıllık Devlet Tahvili Faizi) (%)

Üye Devlet (1)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Belçika	10.1	9.3	8.6	7.2	7.6	7.9	6.7
Danimarka	11.0	10.1	10.1	8.8	8.3	8.7	7.4
Almanya	8.9	8.6	8.0	6.3	6.5	6.9	6.3
Yunanistan	-	-	-	-	-	-	15.1
İspanya	17.4	12.4	12.2	10.2	9.3	11.8	9.5
Fransa	9.9	9.0	8.6	6.8	7.2	7.8	6.6
İrlanda	10.1	9.3	9.3	7.7	7.9	8.7	7.5
İtalya	13.4	13.0	13.7	11.3	10.0	12.0	10.3
Lüksemburg	8.6	8.2	7.9	6.9	6.4	6.1	7.0
Hollanda	9.0	8.7	8.1	6.7	7.0	7.5	6.3
Avusturya (2)	8.7	8.6	8.3	6.6	6.7	6.9	6.5
Portekiz	16.8	18.3	15.4	12.5	10.8	11.6	9.4
Finlandiya (2)	14.0	13.1	13.3	7.8	5.3	6.0	7.4
İsveç (2)	13.8	11.8	13.5	8.8	7.6	8.8	8.5
İngiltere	11.1	9.9	9.1	7.8	8.0	6.6	8.0
AT Ortalaması	10.9	10.2	9.8	7.9	7.8	7.3	7.6
Referans Değeri (3)	11.9-13.0	11.0-12.1	10.6-12.1	8.8-10.3	9.2-10.3	9.8-10.7	8.6-9.5
En Düşük Üç Oranın Ortala.	8.8	8.5	8.0	6.6	6.5	6.2	6.5

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 36.

İlker Parasız, Uluslararası Para Sistemi, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1996.s.325.

(1) Üye devletlerin adlarının sıralaması, AT Dökümanlarındaki sıralamaya bağlı kalınarak yapılmıştır.

(2) AT'na 1995 yılında tam üye olan ülkeler için daha önceki yılların verileri de bilgi için verilmiş, ancak Topluluk ortalamasına ve Topluluk değerlendirmesine ancak 1995 yılı için dahil edilmişlerdir.

(3) Referans sınırları fiyat istikrarı bakımından ve iyi performansı sergileyen üç üye devletin nominal uzun vadeli faiz oranları arasından (EPB başladıktan sonra bu performansı sergileyen üç ülke Danimarka, İrlanda ve Fransa olmuştur), en düşük ve en yüksek nominal uzun vadeli faiz oranına 2 puan eklenerek elde edilmiştir.

3. 3. 4. 2. Türkiye 1990-1996 Dönemi Faiz Oranları

Türkiye'nin enflasyon kriterindeki başarısızlığı, faiz oranlarına da yansımıştır. 1984-1989 döneminde Türkiye'de, mali sistemde kurumların ve araçların çeşitlendirilmesi yoluna gidilmiş, önce kredi faizlerinin, 1988 yılı sonlarında da mevduat faizlerinin tesbitinde serbestisi olan bir sisteme geçilmiştir. Bu serbesti ortamına bağlı olarak, nominal faiz oranlarının yüksekliği, enflasyon oranının yüksekliği ile yakından ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu arada faiz oranlarında yüksekliğin bir başka önemli nedeni de, kamu açıklarının finansmanının giderek daha ağırlıklı olarak iç borçlanma ile yapılmasıdır. ¹¹

Tablo 3. 11. Türkiye'de Faiz Oranları Alanındaki Performansı

İç Borçlanma Faiz Oranı (1 Yıllık) (Basit Ortalama) (%)

1990	53.8
1991	79.7
1992	81.6
1993	87.8
1994	164.4
1995	121.8
1996	135.8

Kaynak: Nilgün Arısan, a. g. m., s. 46.

T.C. Resmi Gazete, a. g. k., s. 193.

(11) Nilgün Arısan, a. g. m., s. 46.

3. 3. 5. Döviz Kuru İstikrarı Kriteri

3. 3. 5. 1. AB Ülkelerinin 1990-1995 Dönemi Performansları

Avrupa Birliği Antlaşması'nda Döviz kuru istikrarı kriteri, ulusal paranın iki yıldan beri devalüe edilememiş ve bu süre içinde Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının 2 Ağustos 1993 tarihinde normal sınır olarak belirlediği % 15'lik sınırları aşacak derecede önemli dalgalanmalar yaşanmamış, özetle istikrarlı olması, şeklinde öngörülmektedir.

APS'nin Döviz Kuru Mekanizması'nın başlangıçta % 6 olarak öngördüğü dalgalanma marjının 2 Ağustos 1993 yılında % 15'e çıkarılmasının nedenleri 1980'li yılların sonunda ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde Avrupa Para Sistemi "sabit fakat ayarlanabilir" bir kur sistemi olmaktan çıkmış, üye devletler paralarının ECU ve diğer üye devlet paraları karşısındaki merkezi kurlarının yeniden ayarlanma olasılığının yasal olarak olmasa da fiilen ortadan kalkmasına engel olamamışlardır. Fiili olarak ortaya çıkan bu "sabit kur sistemine" uyum, yüksek büyüme hızları ve genişleme eğilimi yüzünden çok zor olmamıştır. Ancak 1991 yılında Almanya'nın birleşmeden kaynaklanan enflasyonu düşürmek için, sıkı para politikası izlemesi diğer üye ülkeleri de sıkı ara politikası uygulamaya itmiştir. Bu da 1991'den itibaren ekonomilerinde durgunluk yaşayan ülkeler için bir baskı oluşturmuştur. Bu gelişmeler sonucu ortaya çıkan istikrarsız ortam, İtalya ve İngiltere'nin APS'den ayrılmasına, Döviz Kuru Mekanizması Dalgalanma Marjı'nın da % 15'e çıkarılmasına neden olmuştur. Dalgalanma marjının genişlemesi, APS'nin özünü biraz değiştirmiş, yarı sabit bir kur sistemi, geçici olarak daha geniş bir marj içinde hareket imkanı olan daha esnek bir sisteme dönmüştür. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu marja üye ülkeler pek itibar etmemişler, paralarının dalgalanma marjını sınırlamaya çalışmışlardır. Üye devletlerin döviz kurlarındaki istikrarının başlıca sebepleri; APS DKM'nin dalgalanma marjının genişletilmesinin, döviz kurları üzerindeki spekülasyon baskıyı azaltması; üye ülke MB'nin, bu konuda yasal bir sorumlulukları olmamasına karşın, döviz kuru istikrarına özen göstermeleri; ekonomik gelişmeler konusundaki iyimserliğin, üye ülkelerin para politikalarının istikrarlı hale getirilmesi ve üye ülkelerin enflasyon oranlarının birbirine yaklaşması olarak sayılabilir. ¹²

(12) Nilgün Arısan, a. g. m., s. 38.

Tablo 3. 12. Üye Ülkelerin Döviz Kuru İstikrarı Alanındaki Performansı

Alman Markı Karşısında Değişim Oranı (%)

Üye Devlet (1)	1991	1992	1993	1994	1995
Belçika	0.06	0.07	2.07	0.33	0.14
Danimarka	0.52	0.30	2.64	0.56	1.04
Yunanistan	2.28	5.00	2.57	2.08	1.67
İspanya	0.94	5.70	4.16	0.88	0.88
Fransa	0.32	0.48	1.67	0.37	1.02
İrlanda	0.20	0.58	1.80	1.55	1.88
İtalya	0.62	7.08	3.08	2.00	5.04
Hollanda	0.02	0.09	0.15	0.12	0.08
Avusturya	-	-	-	-	0.05
Portekiz	1.24	2.57	4.06	0.94	2.18
Finlandiya	-	-	-	-	1.55
İsveç	-	-	-	-	3.40
İngiltere	4.06	7.60	1.57	2.56	2.76

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 37.

Tablo 3. 12'de de görüldüğü gibi, hiç bir üye ülkenin yıllık dalgalanma marjı, ne 1993 yılında ne de daha sonra bu orana yaklaşmamıştır.

3. 3. 5. 2. Türkiye 1990-1995 Dönemi Döviz Kurları

Türkiye'nin 1990-1995 dönemi için Döviz Kuru İstikrarına baktığımızda, Döviz Kuru Mekanizması Dalgalanma Marjının % 15'e çıkmasının etkisiyle olumlu bir görüntü çizdiği söylenebilir. 1993 ve 1995 yıllarında Avrupa Birliği Antlaşmas'nda EPB için öngörülen kritere uyum sağlanmaktadır.

Tablo 3. 13. Türkiye'nin Döviz Kuru İstikrarı Alanındaki Performansı

Alman Markı Karşısında Değişim Oranı (%)

1990	11.2
1991	15.3
1992	15.6
1193	14.3
1994	28.1
1995	11.8

Kaynak: Arısan, a. g. m., s. 47.

SONUÇ

Avrupa ile ekonomik, siyasal, kültürel ilişkiler kurma ve bunu modernleşmenin tek çıkar yolu olarak görme eğilimi Osmanlı döneminden bu yana, Türkiye'nin kaderini yönlendirme açısından tek ve ana çizgi oluşturmuştur. Avrupa kendi içinde yeni bir gelişme sürecine girerken Türkiye de kendi politikasını bu yönde şekillendirerek 1950'lerin başlarında oluşan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmayı gerekli görmüştür. Avrupa Ekonomik Topluluğu (zaman içinde) gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve parasal birlik aşamalarına geçerken, Türkiye'de zaman zaman aksayan, askıya alınan ekonomik ve siyasi oluşumlar nedeniyle tereddütler geçiren ama hiç bir zaman vazgeçilmeyen bir inançla ve inatla Avrupa ile olan ekonomik bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır. 1963'de ortak üye olarak başlayan ilişki 1996 yılı başından itibaren Avrupa Gümrük Birliği'ne katılma şeklinde neticelenmiş ve tam üyeliğe doğru kararlı bir tempoda sürmektedir. Türkiye bugün tam üyelik statüsünü henüz elde edememiş olmasına rağmen nihai amaç budur ve kendi siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını, politikalarını ve kurumlarını tam üye olacakmışçasına şekillendirmektedir.

Bu çalışmamızda, Avrupa Birliği'nin kuruluş ve amaçları, gelişim süreci ve Türkiye'nin bu toplulukla olan ilişkisi ana hatlarıyla özetlendikten sonra, bugün AB'nin "Parasal Birliği" oluşturma çabaları, parasal birliğin koşulları ve karşılaşılan sıkıntılar incelenmiş ve Türkiye'nin önümüzdeki on-onbeş yıl içerisinde Birliğin tam üyesi olabileceği varsayımı ile Avrupa Para Birliği gelişmeleri karşısında durumu değerlendirilmiştir.

Tam üye olarak Avrupa Birliği'ne katılması halinde Türkiye, Avrupa Para Birliği oluşumu karşısında mevcut iki alternatiften birini seçecektir. Bu alternatiflerden biri Avrupa Para Birliği'ne katılmamak fakat gelişmeleri dışarıdan takip etmektir. Bugün bu durumda olan AB ülkeleri arasında İngiltere, İsveç ve Yunanistan yer almaktadır. Diğer alternatif ise tam üyelikle birlikte Avrupa Para Birliği'ne de katılmaktır. Bu ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği Antlaşması'nda öngörülen Ekonomik Parasal Birliğin makroekonomik yaklaşım kriterlerini yerine getirmesini veya bu kriterleri bütünüyle yerine getiremese bile, en azından AB ortalama değerlerine yaklaşmasını gerektirmektedir.

Avrupa Para Birliği'ne katılmak için bugünkü tam üye ülkelerin aşağıdaki temel kriterleri yerine getirmiş olması öngörülmektedir: Enflasyon oranının, Birlik içinde en düşük enflasyon oranına sahip üç ülkenin oranlarının ortalamasından % 1.5'tan daha fazla

olamaması, uzun vadeli faiz oranlarının Birlik içinde en düşük faiz oranlarına sahip üç ülkenin faiz oranlarının ortalamasından % 2'den daha fazla olmaması, Ulusal Bütçe açığının GSMH'nin % 3'ünden daha düşük olması, mevcut ulusal borç miktarlarının GSMH'nin % 60'nın altında olması ve ulusal paranın iki yıldan beri devalüe edilememesi, APS'nin öngördüğü % 2.5 aralığında dalgalanmış olması.

Kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini varsaydığımız Türkiye'nin tam üyeliği halinde, Para Birliği kriterleri açısından Türkiye'nin bugünkü durumunu ve muhtemel gelişmelerini değerlendirmek ve şimdiden alınması gerekli politika önlemlerini belirlemek önem kazanmaktadır.

1990-1996 istatistik rakamlarına göre, Türkiye'nin bugünkü seviyesinde yukarıdaki kriterlerden ancak " devlet borçları" kriterini tam olarak yerine getirdiği ve bütçe açığı kriterine de yaklaştığı görülmektedir. Nitekim AB devlet borçları ortalaması 1994-1996 yıllarında ortalama % 68-70 civarında iken, aynı yıllarda Türkiye ortalaması % 50 civarındadır. Aynı şekilde, 1995 yılında AB bütçe açığı ortalaması % 4.5 iken, Türkiye'nin ki % 6.6 civarındadır. Ancak Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerinin gerçekleştirilmesi halinde Türkiye'nin yukarıdaki kriterleri karşılaması konusuna çok daha uygun koşullara sahip olacağı söylenebilir.

Konuya bir de AB'ne üye ülkelerin performansları açısından bakılacak olursa bu ülkeler için de durumun pek iç açıcı olduğu söylenemez. Nitekim AB Antlaşması'nda Avrupa Para Birliği'nin öngördüğü kriterleri bütünüyle karşılayabilen dört üye mevcuttur. Bunalar, Danimarka, İrlanda, Lüksemburg ve Hollanda'dır.

Türkiye'nin enflasyon ve faiz oranları kriterleri karşısındaki durumu bir hayli sıkıntılıdır. Enflasyon oranındaki yüksek seyri doğal olarak faiz oranlarını da etkilemektedir. Enflasyon kriteri açısından uyum sağlanması yapısal değişikliği gerektirmektedir. Siyasi iktidarların para arzına doğrudan veya dolaylı müdahaleleri enflasyonun temel nedenlerindedir. Bu yüzden siyasi iktidarların paradan sorumlu kamu otoritelerine müdahaleleri önlenmeli, Merkez Bankasının bağımsızlığı sağlanmalıdır. Bunun yerine para arzının ekonominin doğal büyüme hızına paralel olarak her yıl belli bir oranda arttırılması da sağlanabilir. Türkiye'de enflasyonun en önemli nedeni talep fazlası ve talep fazlasının da en önemli kaynağı, iktisadi devlet teşebbüsleri de dahil, kamu açıkları olduğuna göre, genel bütçe açıklarının giderilmesi ve özelleştirme Türkiye'de enflasyonist baskının ortadan kalkması için gerekli ve zorunludur. Vergi ve sosyal güvenlik alanında da yapılacak reform niteliğinde iyileştirmelerin, rasyonel bir tarımsal destekleme politikası ve güçlendirilmiş bir mahalli idareler sistemi uygulamasının acilen yerine getirilmesi enflasyonist çarpıklıkları

giderecektir. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında da bu alanda öngörülen önlemlerin gerçekleştirilmesi önem kazanmaktadır. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında, enflasyon oranının % 6.0-8.1, nominal uzun vadeli faiz oranının % 16.6-19.8, kamu borçlanma gereği / GSYİH oranının da % 3.0-3.2 ve kamu borç stoku / GSYİH oranında da % 41.9-39.6 arasında olması hedeflenmiştir.

Türkiye'nin faiz oranları ve döviz kuru istikrarası alanında EPB için öngörülen kriterlere uyum sağlaması için, kamu açığının ağırlıklı olarak iç borçlanma aracılığı ile finansmanı politikasında değişiklik yapılması gerektiği kanısındayız. Bunun için Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da vergi gelirlerinin artırılması, kamu borç stoklarının artışına sınırlama getirilmesi, faiz yükü ve borç stokunun GSMH içindeki payının düşürülmesi ve borç vadelerinin uzatılması öngörülmektedir. Ancak bu şekilde kısa vadeli sermaye girişlerinin döviz kurunun rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemeyecek bir şekilde gelişmesi sağlanacak ve TL'nin yabancı paralar karşısındaki reel değerinin ekonominin rekabet gücünü koruyacak şekilde istikrarlı bir seyir izlemesi gerçekleştirilebilir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma planında vergi gelirlerinin artırılması planlanmıştır. Özellikle dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde çıkabileceği sınır belirlenmeli, üretim faktörleri üzerindeki vergi yükünü azaltan, servet vergilerine ağırlık veren bir vergi politikası oluşturulmalıdır. Borç stoklarının artışına bir sınırlama getirmek için döviz gelirleri kıstas alınabilir. Borç stoğunun döviz gelirlerinin bir yüzdesini aşmaması gibi bir sınır da getirilebilir.

Ayrıca VII. Beş Yıllık Kalkınma Planına göre, maliye politikasının esnekliğini ve etkinliğini azaltacak uygulamalardan kaçınılacak, kamu açıklarının finansmanında, mali piyasalarda istikrarsızlık yaratmayacak faiz ve vade yapısı içeren borçlanma politikası izlenecektir. Bu gelişme, özelleştirme gelirleri ve temin edilecek dış kaynak ile desteklenecektir.

Ödemeler dengesinin sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için sermaye hareketlerinin ülkenin üretken kapasitesinin güçlendirilmesine katkıda bulunacak bir yapı içinde gelişmesi sağlanmalıdır. Yine ihracat artışına süreklilik kazandırabilmek için, ihracata dönük kaliteli ve çevreye duyarlı mal üretebilecek bir kapasitenin oluşmasına, sanayinin rekabet gücünün verimlilik ve yüksek teknoloji kullanımı yoluyla artırılmasına, ihracatta dış talep yapısına uygun ürün geliştirilmesine ve çeşitliliğin artırılmasına, yeni pazarlarda etkinliğin sağlanmasına öncelik verilmelidir. Ayrıca ihracatı arttırabilmek için serbest bölge imkanlarından yararlanılmalı, mevcut serbest bölgelerde ihtisaslaşmaya ağırlık verilmelidir. Rekabet gücünü desteleyici gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulanmalıdır.

Bununla birlikte Türkiye AB Para Sisteminin döviz kuru mekanizmasına dışardan katılma yolunu da benimseyebilir. Böyle bir katılım Türk Lirasının resmen olduğu kadar, uluslararası piyasalarda fiilen de konvertibl olmasını gerektirir. Türk Lirasının konvertibilitesinin uygulanabilirliğinin sağlanması için de öncelikle ihraç malların daha ucuza üretilmesi, Türk sanayiinin rekabet gücünün artırılması, devalüasyona başvurmayı önleyecek yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi gibi önlemlerin yanısıra, Merkez Bankası rezervlerinin artırılması, para, kambiyo ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bütün bu önlemlerin, Türkiye'nin tam üyeliğe geçiş süreci içinde gerçekleştirilmiş olması gerekir.

KAYNAKÇA

- Abuşoğlu, Ömer. Türk Lirasının Konvertibilitesi. İstanbul: Güray Matbaacılık, 1986.
- Aktan, Okan H. Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. İ.İ.B.F. Yayınları No: 4, 1983.
- Archer, Clive and Fiona Butler. The European Community. London: Pinter Publishers, 1992.
- Aydın, İzzet. 1980'li Yıllarda Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 12, 1984.
- Bolat, Ömer. AT'da Ekonomik ve Parasal Birlik. İstanbul: İKV Yayını, Ekim 1990.
- De Grauwe, Paul and Lucas Papademos. The European Monetary System in the 1990's. London: Bath Press Avon, 1990.
- El-Agraa, Ali. The Economics of the European Community. New York: Philip Alan, 1990.
- Genç, Mehmet. Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993.
- Giovannini, Alberto. The Transition To European Monetary Union, New Jersey: Essays in International Finance No: 178, November 1990.
- Gönen, Emre ve Selcan Serdaroğlu. AB Bütünleşmesinin Vardığı Nokta: 1996 Hükümetlerarası Konferansı ve Türkiye'nin Bu Gelişimdeki Yeri. İstanbul: İKV Yayınları No: 137, Nisan 1996.
- Hıtırıs, T. European Community Economics. Senior Lecturer in Economics University of York, 1991.
- Ishani, Manzoor G.K. The European Community. London: Fourmat Publishing, 1992.

- Karlık, Rıdvan. Avrupa Para Sisteminin Kuruluşu, İşleyişi ve Sistem Karşısında Türkiye'nin Durumu: Genel Bir Değerlendirme. Ankara: AET ile İlişkiler Başkanlığı DPT Yayınları, AETB: 13, 1952.
- Kelağası, Bahadır. Tek Pazardan Ekonomik ve Parasal Birliğe AB'nin Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları. İstanbul: İKV Yayınları No: 132, Ağustos 1995.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş., Eylül 1994.
- Necipoglu, Ayşe Ilgan. Avrupa Para Birliği Hedefi ve ECU'nun Kullanımının Yaygınlaştırılmasının Dünya Para Sistemi Üzerindeki Etkileri. İstanbul: 1993.
- Odyakmaz, Güniz. Avrupa Topluluğu'nun Yeni Üyesi Portekiz, İstanbul: İKV Yayın No: 77, Ağustos 1989.
- Öztürk, Pınar. Uluslararası Parasal Gelişmeler ve Türkiye. Ankara: Maliye Bakanlığı Teknik Kurulu Yayın No: 1979/216, 1980.
- Parasız, M. İlker. Para Banka ve Finansal Piyasalar. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, Mart 1991.
- Parasız, M. İlker. Para Politikası, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, Mart 1991.
- Parasız, M. İlker. Uluslararası Para Sistemi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1989.
- Parasız, M. İlker. Uluslararası Para Sistemi. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1996.
- Seyidoğlu, Halil. Uluslararası İktisat. İstanbul: Güzem Yayınları No: 7, 1993.
- T.C. Merkez Bankası. AB El Kitabı, Ankara: T.C. MB Yayını, 1995.
- T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye. Ankara: 1991.
- TÜSİAD. Avrupa Topluluğu ve Türkiye'nin Tam Üyeliği Sorunu: Makro Bir Değerlendirme. İstanbul: 10 Nisan 1987.
- TÜSİAD. TÜSİAD Ekonomik Araştırmaları. İstanbul: 9 Şubat 1989.

Üstünel, Besim. Milletlerarası İktisadi Birleşmeler Teorisi. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1960.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, Kamu Kesimi Finansman Açıkları X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Club Salima Kemer/Antalya.

Makaleler :

A. J. Kondonassis and A. G. Malliaris, "Toward Monetary Union of the European Community", American Journal of Economics Sociology, Cilt: 53, Sayı: 3, 1994.

Can Baydarol, "Avrupa Birliği Antlaşması Çerçevesinde AT'nun Geleceğine Yönelik Bazı Gözlemler", İKV Dergisi, Sayı: 105, Temmuz 1992.

Can Baydarol, "Schengen Antlaşması ve Düşündürdükleri", İKV Dergisi, Sayı: 82, Ağustos 1990.

Coffey Peter, "Avrupa Para Sisitemi", Avrupa Dergisi, Ağustos-Eylül 1979.

Çiğdem Nas, "AB'nin 1996 Hükümetlerarası Konferansı Sorunların Çözümü mü?", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı: 21-22, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 1996.

Çiğdem Nas, Yonca Kaya, "AB'den Haberler", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı: 23, Mayıs-Haziran 1996.

Haluk A. Kabaalioğlu, "Avrupa Para Sistemi'nin Yasal Temelleri ve Gelişimi (3)", İKV Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 36, Şubat 1984.

Mehmet Ergüman, "Türkiye AT Bütünleşmesi", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Cumhuriyetin 70. Yılı Özel Sayısı, 1993.

Metin Külünk, "Gümrük Birliğinin Dış Ticarete Olan Etkileri", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı: 19-20, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1995.

Nilgün Arısan, "AB Ekonomik Parasal Birlik Programı ve Türkiye", İKV Dergisi, Sayı: 130, Mayıs-Haziran 1996.

Osman Küçükahmetoğlu, "Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Rekabet Gücü", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı: 19-20, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1995.

Ömer Bolat, "APS'nin 11 Yıllık Uygulamasının Bir Değerlendirmesi," İK V Dergisi, Sayı: 79, Mayıs 1990.

Ömer Bolat, "Maastricht Zirvesi ve Sonrası," İK V Dergisi, Sayı: 103, Mayıs 1992.

Ömer Bolat, "Avrupa Para Sistemindeki Son Krize Uzanan Süreç", İK V Dergisi, Sayı: 113-114, Eylül-Ekim 1993.

Ömer Bolat, "Türkiye ve AB Arasındaki Gümrük Birliği ve Ortaya Çıkan Olumsuzluklar", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı: 23, Mayıs-Haziran 1996.

Peter J.G. Vlaar and Franz C. Palm, "The Message in Weekly. Exchange rates in the European Monetary System: Mean Reversion, Conditional Heteroscedasticity, and Jumps", Journal of Business Ü Economics Statistics, Cilt: 11, Sayı: 3, 1993.

Rıdvan, Karluk. "APS'nin Kuruluş ve İşleyişı (1)", İK V Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 38, Nisan 1984.

Rıdvan Karluk, "Avrupa Para Sisteminin Kuruluş ve İşleyişı (2)", İK V Dergisi, Yıl:4, Sayı: 39, Mayıs 1984.

Rıdvan Karluk, "Avrupa Para Sisteminin Kuruluş ve İşleyişı (3)", İK V Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 40, Haziran 1984.

The Use of the E.C.U. in Banking Transactions-June 1980, "ECU'nun Bankacılık İşlemlerinde Kullanımı", Çeviren: Kayhan Acaroğlu. Ankara: Maliye Dergisi, Sayı. 52, Temmuz-Ağustos1981.

Yaşar Akgün." Avrupa Para Birliğine Doğru", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı. 19-20, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1995.

Yonca Kaya, "AB'nin Ekonmik Parasal Birlik Hedefi", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı: 21-22, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 1996.

Diğer Kaynaklar :

Avrupa Dergisi, Sayı: 68, Şubat 1982.

Banka ve Ekonomik Yorumlar, Aylık Deği, Yıl: 33, Sayı: 1, Ocak 1996.

Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 32, Sayı:9, Eylül 1995.

Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 32, Sayı:7, Temmuz 1995.

Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 33, Sayı:4, Nisan 1996.

Bulletin of the European Communities. Research after Maastricht. Commission of the European Communities, 1992.

Deutschland Politika, Kültür, Ekonomi ve Bilim Dergisi, Sayı: 1, Şubat 1996.

EC News, Yıl:9 , Sayı: 9, Temmuz 1994.

EC News, Yıl:9 , Sayı: 12, Ekim 1994.

EC News, Yıl:10 , Sayı: 16, Ocak-Şubat 1995.

EC News, Yıl:10 , Sayı: 17, Mart-Nisan 1995.

Ekonomik Vizyon Dergisi, İzmir Ticaret Odası, Yıl: 68, Sayı: 18, Ocak-Şubat 1996.

European Documentation. The ECU. Lüksemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 1984.

İKV Bülteni, Mayıs 1994.

İKV Bülteni, Eylül 1994.

İKV Bülteni, Ekim 1994.

İKV Bülteni, Ocak 1995.

İKV Bülteni, 1-15 Temmuz 1995.

İKV Bülteni, 1-15 Eylül 1995.

İKV Bülteni, 15-30 Ekim 1996.

İKV Bülteni, 1-15 Temmuz 1996.

İKV Bülteni, 1-15 Aralık 1996.

İKV Yayınları, "AT'nda Tek Para Birimine Geçiş Kriterleri Açısından Üye Ülkelerin Durumları", İKV Dergisi, Sayı: 102, Nisan 1992.

İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl: 27, Sayı: 323, 22 Ocak 1993.

İzmir Ticaret Borsası, Türkiye - AT 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı: 6 Mart 1995. İzmir: Mayıs 1995.

T.C. Merkez Bankası, 3 Aylık Bülten, Nisan-Haziran 1994.

T.C. Merkez Bankası, 3 Aylık İstatistik Bülteni, Ağustos 1994.

T.C. Merkez Bankası, 3 Aylık Bülten, Ekim-Aralık 1995.

T.C. Merkez Bankası, 1994 Yıllık Rapor.

T.C. Merkez Bankası, 1995 Yıllık Rapor.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Hazine Aylık İstatistikleri, Aralık 1995.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Bülteni, 1995 Yıllık.

T.C. Merkez Bankası, Aylık İstatistik Bülteni, Ocak-Şubat 1996.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 1996.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Temel Ekonomik Göstergeler, Ocak 1996.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ocak 1996.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Bülteni, Sayı: 5, Nisan 1996.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Temel Ekonomik Göstergeler, Mart 1996.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Bülteni, Yıl: 1, Sayı: 2, Şubat 1996.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret İndeksleri, Mart 1996.

T.C. Resmi Gazete, Yürütme ve İdare Bölümü, 1997 Yılı Programı, 9 Kasım 1996, Sayı: 22812.

T.C. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000.